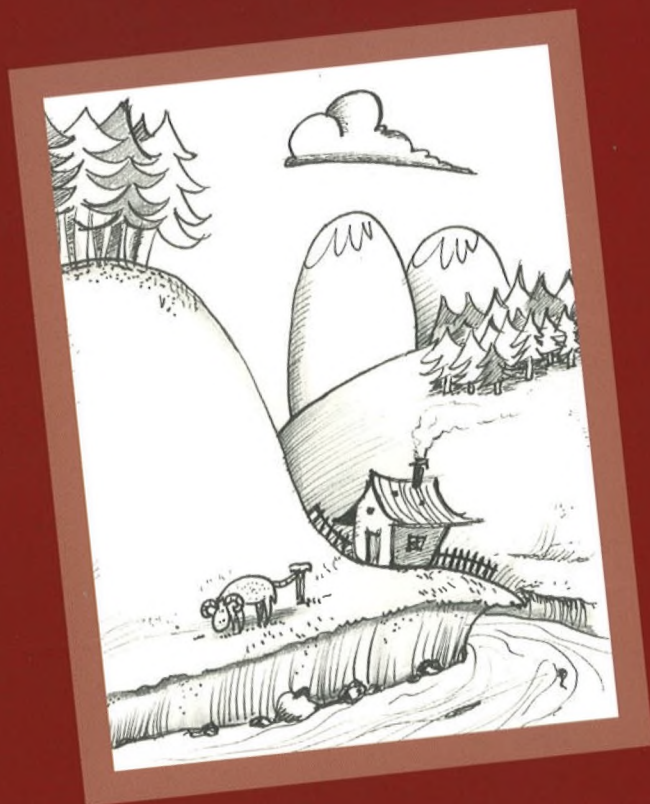

Х е м у с | Н а е м у с

, 10 / 1

Съдържание

Tartalom

КОРЕНИ

GYÖKEREK

Кой е Димитър Димитров?
Димитър Димитров, Доктор Маноли

3

Ki Dimitroff Dimiter?
Dimitroff Dimiter, Doktor Manoli

СТРАНИЦИ

OLDALAK

Михаела Кодова. Love Story
Обичам да пиша... Интервю с Михаела Кодова
Нина Грънчарова, стихотворения

10

12

14

Kodova Michaela. Love Story
Szeretek írni... Beszélgetés Kodova Mihaelával
Nina Grancsarova, versek

ГРАВИТАЦИЯ

GRAVITÁCIÓ

Пенка Ватова. Сюжетът „Българският
кондуктор” – аспекти на езиковата и
литературната комуникация
Петър Сотиров. Езиковите промени у
съвременните българи в чужбина

15

22

*Penka Vatova. A bolgár kalauz – a nyelvi és az irodalmi
kommunikáció aspektusai*

*Petar Szotirov. Nyelvi változások a külföldön élő jelenkori
bolgárok körében*

КАФЕНЕ

KÁVÉHÁZ

Виктор Пасков. Хаймве
Чувам ли вой?
Александър Андреев
Минибалада на Виктор Пасков

29

34

38

Viktor Paszkov. HEIMWEH
Hallod a vonítást?
Alekszandar Andreev
Viktor Paszkov miniballadája

ЗА ДЕЦАТА

GYEREKEKNEK

Асен Разцветников
Кос, Добрите стопани, Зимен сън

39

Aszen Razcvetnikov
Rigó, Téli álom, A jó gazdák

С илюстрацията на Роберт Прегардт-Паур
Pregardt-Paur Róbert illusztrációjával

M
189.684

CSIPKERÓZSA
FEL AKAR ÉBREDNI
—
EGY EMBER, AKINEK
TAPSOLNI KELL

NOVELLÁK

LANTOS JÓZSEF
· és
DIMITROFF DEMETER
IRÁSAIBÓL

KIADJA
A PESTI KÖNYVNYOMDA R.-T.
BUDAPEST, 1923

Кой е Димитър Димитров?

Ki Dimitroff Dimiter?

През 1923 г. в Унгария излиза сборник с разкази с двойно заглавие: „Спящата красавица иска да се събуди / Човекът, който заслужаваше овации” и двама автори – Йозеф Лантош и Димитър Димитров. Книгата е издадена в 350 номерирани екземпляра на фина бездървесна хартия от АД Пещенска книгопечатница.

Йозеф Лантош е унгарски журналист, чийто живот и кариера могат да бъдат проследени в унгарската преса от епохата, за Димитър Димитров не знаем нищо със сигурност. От краткото въведение, написано от Й. Лантош, разбираме, че той самият е превел разказите на своя български приятел на унгарски език и това е „първата им среща с унгарската публика”. Повече не ни съобщава – предпочита „да се въздържа” и не запознава читателите с живота му и „досегашната му литературна дейност” – без да обяснява защо.

Интересно е и разположението на разказите, които се редуват – един на Лантош, един на Димитров. Някой от читателите на книгата е отбелязал в полето на разказа „Доктор Маноли”: „биографичен елемент!”, за частта, в която се казва, че по-младият брат на героя починал рано от туберкулоза, а той самият успял да събере средства и се записал да учи медицина. В историята на човека, тръгнал от нулата и постигнал нещо в живота си благодарение на собствените си усилия и учението, сигурно има важни автобиографични преживявания, тъй като това е пътят на много българи, заселили се в Унгария.

Димитър Димитров не е рядко име. В унгарските архиви и в паметта на българската колония също има човек на име Димитър Димитров, живял по същото време, който е един от инициаторите и основателите на Дружеството на българите в Унгария и дори отстъпва своя апартамент на ул. Лония 11, за да се използва за седалище на дружеството. Там е уреден и първият параклис на българската православна общност.

Името Димитър Димитров се среща и като автор на няколко студии по архитектура, които правят впечатление със задълбоченост и изтънчен вкус.

Според Юдит Димитрова, внучка на Димитър Димитров, нейният дядо е бил истински езиков талант: говорел е на високо ниво 3-4 езика, а на други 3-4 е можел да комуникира добре. Сред българските му роднини е имало доста художници. В Унгария подкрепя българската общност във всичките ѝ начинания и се откроява като голям патриот. В средата на 50-те години в жилището на съпругата му са открити книги с висока художествена стойност, част от неговото наследство. Семейството пази негови собствени произведения из областта на изобразителното изкуство и литературата. През втората половина на 20-те години в унгарски вестник е публикувана снимка на семейството, направена от известния фотограф на епохата Ангело. В същия вестник, както и в други издания Димитър Димитров се споменава като писател.

Книгата на Лантош-Димитров пресъздава атмосферата на времето, пред читателя оживяват моралните проблеми на

1923-ban Magyarországon megjelent egy elbeszélésgyűjtemény kettős címmel: *Csipkerózsika fel akar ébredni / Az ember, akinek tapsolni kell* és két szerzőtől: Lantos Józseftől és Dimitroff Dimitertől. A könyv 350 számozott példányban jelent meg finom famentes papíron a Pesti Könyvnyomda Rt-nél.

Lantos József magyar újságíró, akinek az életét és munkásságát nyomon követhetjük a korabeli magyar sajtóból, Dimitroff Dimiterről azonban semmi biztosat nem tudunk. A Lantos József által írt rövid bevezetőből megtudjuk, hogy ő maga fordította le bolgár barátja elbeszéléseit magyar nyelvre, és ez „az első találkozásuk a magyar közönséggel”. Többet nem közöl velünk – inkább „megtartóztatja magát” és nem ismerteti meg az olvasókat az életével és az addigi „irodalmi tevékenységével” – anélkül, hogy bármit megmagyarázna.

Érdekes az elbeszélések elrendezése is, amelyek váltakoznak – egy Lantostól, egy Dimitrofftól. A könyv egyik olvasója a *Doktor Manoli* című elbeszéléshöz egy megjegyzést fűzött: életrajzi elem!, ahhoz a részhez,

amelyben arról van szó, hogy a hős öccse korán meghalt tüdőbajban, neki magának pedig sikerült összegyűjtenie a pénzt, hogy orvostanhallgató legyen. Egy olyan ember történetében, aki a semmiből indult és a saját erőfeszítéseinek és a tanulásnak köszönhetően ért el valamit az életben, minden bizonnyal vannak önéletrajzi elemek – ez sok Magyarországra áttelepült bolgár sorsa.

A Dimitroff Dimiter név elég gyakori. A magyar levéltárakban és a bolgár közösség emlékeiben szintén van egy Dimitroff Dimiter, aki ugyanabban az időben élt és aki a Magyarországi Bolgárok Egyesületének egyik alapítója, sőt aki a Lónyay u. 11. szám alatti lakását át is engedi az egyesületnek székhelyül. Ott működött a bolgár pravoszláv közösség első kápolnája is. A Dimitroff Dimiter névvel építészeti tanulmányok szerzőjeként is találkozhatunk, ezek komoly tudásról és kifinomult ízlésről tesznek tanúbizonyságot.

Dimitroff Dimiter unokája, Dimitrova Judith szerint a nagyapja igazi nyelvtelenség volt: magas szinten beszélt 3-4 nyelvet, másik 3-4-en pedig jól tudott kommunikálni. Bolgár rokonai között sok képzőművész volt. Magyarországon minden kezdeményezésében támogatta a bolgár közösséget, nagy patriotának számított. Az 50-es évek közepén felesége lakásában nagy művészeti értékkel bíró könyveket találtak az ő hagyatékából. A család őrizi az általa írt képzőművészeti témájú és irodalmi műveket. A 20-as évek második felében egy magyar újságban megjelent a család fényképe, amelyet a kor ismert fényképésze, Angelo készített. Ugyanebben az újságban, ahogy más kiadványokban is, Dimitroff Dimitert íróként emlegetik.

Csipkerózsika fel akar ébredni

Egy ember, akinek tapsolni kell

Novellák

LANTOS JÓZSEF
DIMITROFF DEMETER
írásából

A Pesti Könyvnyomda Rt.-től kiadva, Budapest 1923

A Lantos-Dimitroff szerzőpáros könyve élénk tárja a kor atmoszféráját, az olvasó előtt meglevenednek az ember és a társadalom morális problémái az I. világháború után. Bár nem kiemelkedő irodalmi művek, fontos kordokumentumok, amelyek az emberek egy gondolkodó részének a gondolkodást és érzelmeit tükrözik, akik saját koruk ritmusában élnek és van véleményük az egyént és a közösséget megrázó kérdésekben.

Bár nyelvilag nincs nagy különbség a szövegekben (egy ember művei – szerzőként vagy fordítóként), tematikájuk élesen eltér egymástól. Míg Lantos József elbeszéléseiben az egyén élményei, az intimitás és a szerelem iránti vágya kerülnek előtérbe, a Dimitroff Dimiter által jegyzett szövegek inkább a közösség etikai problémáit és a társadalom alapelveit taglalja. A két vonal kölcsönösen kiegészíti egymást és párbeszédet alkot.

Nem lehet megítélni, milyen szinten van szó fordításról. Nem ismeretes, hogy Lantos József tudott-e bolgárl. Nem a barát és mecénás iránti tisztelet kifejezése-e, a nagyrabecsülés jele a deklarált erkölcsi alapelvek iránt egy olyan időben, amikor sok illúzió összedőlt, sok érték kétségbe lett vonva, anélkül, hogy megszilárdult és általánosan elfogadott újak születtek volna. Vajon szöveg fordításáról van-e szó vagy érzések és gondolatok fordításáról/átadásáról. Megfordul a fejemben a misztifikáció lehetősége is – vagyis hogy maga Lantos József tárja élénk két különböző világfelfogását két név alatt írva. És hogy a misztifikáció teljes legyen, képeket is közöl a Dimitroff nevű ismert bolgár íróról egy magyar folyóiratban, ami számára, az újságíró és a megfelelő körökben mozgó ember számára nem lett volna nehéz. Nem lenne különös, mivel Dimitroff személye körül annyi a kérdőjel, bár egy ilyen feltételezés jelen pillanatban minden alapot nélkülöz.

Egyébként a tényleges Dimitroffról, aki a XX. század elején élt Magyarországon, ismeretes, hogy 1929-ben elhagyta Magyarországot, valószínűleg a gazdasági válság elől menekülve, és Haszkovóban telepedett le. Ott aranybányát vett, amelyet azonban nem sokkal később elöntött a víz. Mivel a tőkéje kimerült, nem tudja kiszárítani a bányát és tönkrement. 1938-ban szívelégtelenségben hunyt el.

Ebből a mozaikból össze lehet-e rakni egy teljes képet? És szükséges-e? Most a figyelmükbe ajánlok egy elbeszélést, amely alatt Dimitroff Dimiter neve áll, Lantos József fordításában, és ezt visszafordítva is – magyarról bolgárra, mivel az eredetinek nyoma sincs.

*Kjoszeva Szvetla
Genát Andrea fordítása*

личността и обществото в годините след първата световна война. Без да са изключително литературно постижение те са важен документ за епохата, отразяващ мисленето и чувствата на една будна част от хората, които живеят с ритъма на своята съвременност и вземат отношение по въпросите, които разтърсват отделния индивид и цели общности.

Макар и езиково да няма голяма разлика в текстовете (те са дело на един човек – било като автор, било като преводач), тяхната тематика рязко се разграничава. Докато в разказите с автор Йозеф Лантош на първо място са изведени преживяванията на отделната личност, копнежът ѝ за интимност и любов, в текстовете с името на Димитров се засягат етичните проблеми на общността и устоите на обществото. Двете линии се допълват и диалогизират.

Не може да се прецени дори до каква степен става въпрос за превод на текст. Не е известно дали Йозеф Лантош е владеел български език. Дали не е било отдаване на почит към приятеля и мецената, израз на уважение към декларираните му морални устои в едно време, когато са рухнали много илюзии, много ценности са поставени под съмнение, без да има утвърдени и общоприети нови. Дали става въпрос за превод на текст или за превод/преказ на чувства и мисли. Минава ми през ума и възможността за мистификация – т. е. самият Йозеф Лантош представя своите две различни гледни точки към света, пишейки под две различни имена. И за да е пълна мистификацията публикува и снимки на лицето Димитров като известен български писател в унгарско списание, което не ще да е било трудно за него като журналист и човек, който има контакти в съответните среди. Не би било чудно, след като около личността на Димитров има толкова въпросителни, макар че подобно предположение е лишено от каквито и да било доказателства в момента.

Иначе за действителния Димитров, живял в първата половина на XX век в Унгария, се знае, че напуска Унгария през 1929 г., вероятно бягайки от икономическата криза и се установява в Хасково. Там закупува златна мина, която обаче скоро след това е залята от вода. Тъй като капиталите му се изчерпват, той не успява да пресуши мината и се разорява. През 1938 г. умира от болест на сърцето.

Дали от тази мозайка е възможно да се изгради един образ? И дали ни е нужно...

Тук ви предлагам един от разказите, подписан с името на Димитър Димитров, преведен на унгарски от Йозеф Лантош, а след това – един превод от унгарски на български, тъй като от оригиналите няма и следа.

Светла Къосева

Димитър Димитров Доктор Маноли

Dimitroff Dimiter Doktor Manoli

Маноли, младият селски учител, тази нощ не можа да заспи. Сякаш все още чуваше сърцераздиращите стонове на майка си. Пред очите му отново премина цялото погребално шествие, на което взе последно сбогом от любимия си помалък брат, от скъпото мило момче, с което имаше и душевна връзка, като с истински брат.

– Навярно така е по-добре за него – казваше си. – Какво го чакаше в тоя живот? Мъчителните и безцветни дни на лишения и лутане.

Пред очите му се изправи скършената фигура на стария му побелял баща, който в залеза на своя дълъг, изпълнен с труд живот продължаваше да измъчва с робски труд умореното си тяло, за да осигури сух хляб на многолюдното си семейство

– Нима това ще е и моята съдба?! – избухна в горчив бунт. – Не! Не и не! – реши той. Ще се измъкне от тази долина на безнадеждността и ще се отправи дръзко и упорито натам, където животът дава повече надежди.

Така и стана, със спестените от гладуване филери в джоба той пристигна в столицата. Рисуваше хубаво, бе изненадващ майстор на молива и кредата, със сигурна ръка, тичаше по

Manoli, a fiatal falusi tanító nem tudott aznap éjjel aludni. Szinte hallani vélte még anyja szívettépő zokogását. Lelki szemei előtt újra végigvonult a temetési szertartás, amelyen örökre búcsút kellett vennie szeretett öccsétől, attól a drága, kedves fiútól, aki lelkileg is hozzátartozó, igazi testvére volt.

– Talán jobb így neki, – mondottá magában. – Mi is várt volna rá az életben? Csak nélkülözés és tengődés fájdalmasan színtelen napjai.

Szemei előtt föltűnt öreg, őszfejú apjának megtört alakja, aki egy hosszú, munkában eltöltött élet alkonyán nehéz robottal kínozza fáradt testét, hogy száraz kenyeret tudjon juttatni nagy számú családjának.

– Ez legyen az én sorsom is?! – tört ki lázadó keserűséggel. – Nem! Azért sem! – határozta el magát. Kitör innen a kilátástalan tengődés rettenetes völgyéből és elindul vakmerően, dacosan oda, ahol több reménnyel int felé az élet.

Így történt, hogy Manoli, néhány koplalással megtakarított fillérrel a zsebében, megjelent a fővárosban. Úgyesen rajzolt, meglepően biztos kezű mestere volt a tollnak és a

szénnek s így egész napon keresztül szaladgálva, egész éjjeleken keresztül munkában görnyedve, mégis csak el tudta szerényen tengetni életét a nagy város hatalmas embertömegében.

Egy téma izgatta különösen, a nyomorgók, a szenvedők szomorú világa. Ebből merítette legtöbbször képei tárgyát, melyekben megkapó erővel mutatkozott fejlődő tehetsége. A gazdag urak, akiknek annyi pénzük van, hogy képeket is vehetnek rajta, nem nagyon lelkesedtek az ilyen tárgyú rajzokért. A Manoli, bár nehéz fejű tanítványokkal is bajlódott, most nem élehetett sokkal fényesebben, mint vidéki tanító korában.

Mégis elért annyit fáradszatóan buzgalmaival és törhetetlen akaratajével, hogy beiratkozhatott az orvosi egyetemre. Itt különösképpen az anatómia érdekelte és emellett figyelemmel foglalkozott a tüdőbetegségekkel, ami azért vonzotta, mert ez rabolta el öccsét olyan nagyon korán az élők sorából.

A lázas munka, a mohó tanulás teljesen lefoglalta minden idejét, tökéletesen lekötötte minden gondolatát. Rendkívüli eseményekkel kellett jónni, hogy eddigi, szinte kábult állapotából fölrázza és új irányt mutasson a számára.

Estefelé történt: fáradtan haladt a külvárosban lévő szegénycs hajléka felé, amikor meglepődve riadt fel. Emberek futkosása, asszonyok csoportosulása, gyermekek kiabálása sejtette vele, hogy valami szokatlan, rendkívüli dolog történt. Hamarosan megtudta a zúrzavar okát. Egy kis ház lángokban állott és előtte izgatottan, kiabálva magyarázták, hogy egy asszony a gyermekével bent maradt. Tényleg, Manoli segélykiáltást és jajveszékelt hallott az egyik betört ablakból.

Hirtelen maga sem tudta hogyan, ellenállhatatlan belső ösztöntől hajtva, félretaszította az útjában állókat és berohant az égő épületbe.

Megdöbbsent emberek riadt tekintete kísérté alakját a kapuig, ahol eltakarta őt a sűrű füst? Ezek a tekintetek aggódo szorongással eltelve emelkedtek föl a háztetőre, honnan perzselő zsarátnok hullott alá, majd kimeredve szögezödték a kapura s szánakozásra lágyultak.

– Szegény fiú, ez sem fog onnan kijönni többet.

Most egy vörösen izzó, aranyszikrákat szóró hatalmas gerenda zuhant alá. A tömeg hátrább húzódott s a lármásan zajongó emberek előtt egyszerre megjelent kormosan, piszkosan Manoli, karján az ájuldozó asszonnyal és az elalélt gyermekkel.

– Éljen! – kiáltották. Ez derék! ...

És siettek közel jutni a mérész életmentőhöz. Néhányan a nő és a gyerek élesztéséhez fogtak, a lobogó lángnyelvek kísérteties imbolygó fénye mellett. Az épület felől recsegés, ropogás hallatszott s ebben a percben kürtzó harsant fel a sarkon: megérkeztek a tűzoltók? Manoli közben eltűnt. Otthon megvizsgálta kiperzsel ruháját és valahogy nem érzett kára fölött semmi bánatot. Édes melegség áradt el a szíve körül.

– Igen, csak úgy van célja, csak akkor van értelme az életnek, ha segíthetünk másokon, ha áldozatot tudunk hozni, amelynek nem kicsinyes önzés, hiúság, számítás az alapja.

Szemrehányást tett magának, hogy a folytonos küzdelmekben elmerülve, megfeledkezett arról, hogy

цял ден, седеше приведен на работата си по цели ноци и успя някак да уреди скромно живота си сред многобройната човешка тълпа на големия град.

Имаше една тема, която особено го вълнуваше: скръбния свят на мизерията и на страданието. Там откриваше най-често тема за рисунките си, в които набираше сила бликащият му талант.

Богатите господа, които имат достатъчно пари да си купуват и картини с тях, не се въодушевяваха особено от картини с подобна тематика. И Маноли, макар да имаше и неколцина трудни ученика, не живееше много по-заможнo от времето, когато беше селски учител.

С неудържимо упорство и непреклонна воля успя да се запише в Медицинския университет. Интересуваше го най-вече анатомията, занимаваше се и с белодробни заболявания, защото именно те бяха грабнали толкова рано брат му от редовете на живите.

Трескавият труд, ненаситната жажда за знания поглъщаха изцяло времето му и ангажираха всичките му мисли. Трябваше да се случи нещо извънредно, което да го разтърси от досегашното, почти упоено състояние, за да му очертае нови насоки.

Случи се привечер; вървеше уморено към бедната си квартира в покрайнините на града, когато учудено се сепна. Притичващи хора, събрани на групи жени, крясци на деца му подсказаха, че се е случило нещо необикновено. Бързо разбра причината за суматохата. Една малка къща се беше подпалила и пред нея развълнувано и крещейки обясняваха, че вътре са останали жена и дете. И наистина, Маноли дочу зов за помощ и писъци през единия от счупените прозорци. Изведнъж, без сам да знае защо, подтикнат от неудържим вътрешен импулс разбута тези, които му препречваха пътя, и се втурна в горящото здание.

Уплашените погледи на смаяните хора го проследиha до портата, където гъстият дим го погълна; същите тези погледи, заредени с напрежение, се вдигнаха към покрива, откъдето се сипеше нажежена жарава, и отново се вторачиха към портата, омекнали от съчувствие.

– Горкото момче, няма да се върне повече оттам.

Една нажежена до червено и пръскаща златни искри огромна гредa се строполи с грохот. Тълпата отстъпи назад, а сред крясците се появи Маноли, целият мръсен и в сажиди, със стенещата жена и припадналото дете на ръце.

– Да живее! – развикаха се. – Смелчак!...

И се втурнаха към спасителя. Неколцина се заеха да съживяват жената и детето на призрачната светлина на пламъците. Откъм сградата се чу скърцане и пукот и в този момент откъм ъгъла прозвуча тръбен сигнал: пожарникарите бяха пристигнали; но Маноли вече беше изчезнал. Вкъщи огледа обгорените си дрехи, но не почувства ни най-малка жал, заради загубата. Около сърцето му се разли топлина.

– Да, само така животът има цел, само така има смисъл: ако помагаме на другите, ако принесем жертва, в основата на която не стоят дребнав егоизъм, суета, сметка.

Укори се, че затънал в непрестанни борби е забравил да придаде благороден и съдържателен смисъл на живота си. Когато си спомни за бездейните страхливци, за гръмогласните зяпачи, за безполезните дърдорковци, изпита презрение и съжаление към тях. Щастлив и с гордо

удовлетворение избра новото си призвание: да стане лекар; да помага на страдащите, да изтрие сълзите на болката, а на разплаканите и разтреперани устни да омагьоса усмивка.

С почти фанатична страст се нахвърли на медицинските науки и когато завърши университета, получи не само красивата диплома, а бе натрупал богати и основополагащи знания. Пред погледа му се мержелееше единствено начертаната цел, пред чисто сияние всичко останало тънеше в мъгла, нищо друго не го интересуваше. Дълги години живя така необезпокояван, когато една жена не внесе в живота му нова промяна.

Беше вдовица на държавен служител. Бедно преживяваше от оскъдната си пенсия. А ѝ се налагаше да дава и пари за скъпи лекарства. Често ходеше при доктор Маноли, който – както и останалите си безплатни клиенти – я лекуваше съвестно и всеотдайно.

При едно от посещенията си вдовицата намери кабинета му празен. На другия ден отново дойде и остана и след като другите посетители си бяха отишли. И тогава видя как вратата на съседната стая се отвори и в рамката ѝ застана бледият доктор Маноли.

– Господин докторе, вие сте болен?... Защо не ми казахте? Толкова сте самотен. Така изоставен. Моля ви, доставете ми тази радост, да се грижа за вас в израз на благодарност за безкрайната ви доброта.

От този момент вдовицата всеотдайно се грижеше за болния доктор. Прекараното заедно време ги сближи. Жената опозна целия живот на мъжа и предпазливо, но съвсем целенасочено се стараше да го убеди, че ще успее да осъществи благородното си призвание само ако има до себе си една достойна другарка, която да се грижи за него и да му е в помощ за всяко нещо. Дълго време у доктора протичаше вътрешна борба. Страхуваше се, че ако жената се намеси в живота му, тя ще го отклони в друга посока. Но се успокояваше, че тя е сърдечноболна и има нужда от тих и спокоен живот, няма да иска от него да подражава на празния, отдаден на развлечения и съмнителни радости живот на другите хора.

С една дума, затвореният, живеещ самотно и единствено заради дълга си мъж се ожени за вдовицата.

Доктор Маноли не промени досегашния си начин на живот; даже стана още по-устръден.

В началото жената доволно се приспособяваше към своя съпруг, но по-късно душата ѝ все по-силно бе обхваната от желанието да подражава на своите приятелки и познати жени. Един ден мъжът ѝ смаяно видя, че разглежда модно списание. Направи се, че нищо не е забелязал.

Наистина не забеляза обаче, че жената предпазливо бе започнала да говори с него за театри, концерти, забавления; че обръща все по-голямо внимание на собственото и на мъжа си облекло и миловидно, с хитри женски прийоми, сигурно напредва към целта си. Даже изглеждаше, че наистина ще успее да промени строго установения начин на живот на Маноли.

Най-сетне настъпи вечерта, когато двамата елегантно облечени се готвеха за някаква вечеринка, необходимостта от появата им на която жената доказваше с бляскава диалектика и нежно внимание. Дланта на жената вече беше на бравата, когато външната врата се отвори и през нея влезе бедно облечена жена.

нemes, értékes tartalmat adjon az életének. Visszaemlékezve a tétlen gyávákra, a lármás bámulókra, a haszontalan zajongókra, megvetéssel és szánakozva gondolt rájuk Boldogan, büszke elégtelenséggel állapította meg új hivatását: orvos lesz; segít a szenvedőkön, letörli a fájó könnyeket, a síró, reszkető ajkakra mosoly varázsol.

Szinte fanatikus szenvedéllyel vetette rá magát az orvosi tudományokra és amikor az egyetemet elhagyta, nemcsak egy szépen kiállított diplomát, hanem gazdag, alapos képzettséget vitt magával. Szeme előtt csak kitűzött célja lebegett, amelyen túl semmi sem érdekelt. Hosszú évekig élt így zavartalanul, amikor új változást hozott életében egy asszony.

Állami tisztviselő özvegye volt. Szegényesen éldegélt szűkre szabott nyugdíjából. S még ebből is nagyon gyakran volt kénytelen drága orvosságra költeni. Manoli orvost sokszor fölkereste, aki – mint a többi ingyenes betegét – őt is gondos lelkiismeretességgel gyógykezelt.

Az özvegyasszony egyik látgatása alkalmával üresen találta az orvosi rendelőt. Másnap újra megjelent és bár a többi várakozók már eltávoztak, ő továbbra is ott maradt. Egyszer csak látja, amint a szomszéd szoba ajtaja kinyílik és megjelenik sápadtan Manoli.

- Doktor úr, ön beteg?... Miért nem szólt nekem? És ilyen egyedül van. Ennyire elhagyatva. Kérem, szerezz meg nekem azt az örömet, hogy hálából a maga végtelen jószágáért, egy kicsit törődhessem magával.

Ettől az időtől kezdve odaadón ápolta az özvegy a beteg orvost. Az együttlét közelebb hozta őket egymáshoz. Az asszony megismerte a férfi egész életét és óvatosan, de annál céltudatosabban arról igyekezett meggyőzni őt, hogy csak úgy töltheti be nemes hivatását, ha van egy máltó társa, aki gondját viseli és mindenben segítségére szolgál. Az orvos sokáig küzdött magában. Attól tartott, hogy ha a nőnek beleszólása lesz az életébe, akkor más irányba fogja eltéríteni. De megnyugtatta magát avval, hogy a nő szívbajos, akinek nyugodt, csendes életre van szüksége s így nem fogja kívánni tőle, hogy a többi emberek üres, szórakozást, léha örömeket hajszoló életét utánozni.

Szóval, a kötelességének élő, egyedül járó, elzárkózott férfi feleségül vette az özvegyet.

Manoli doktor ezután sem változtatott eddigi életmódján; sőt ha lehet, még nagyobb buzgalommal folytatta azt.

Az asszony kezdetben még meglegedetten alkalmazkodott urához, később azonban mind erősebben jelentkezett lelkében a vágy, hogy barátnőit és az ismerős asszonyokat utánozza. Egy nap a férje azon lepte meg, hogy divatlapot forgat. Úgy tett, mintha nem vett volna semmit észre.

Azt azonban tényleg nem vette észre, hogy a nő elővigyázatosan többször beszélt vele a színházakról, a hangversenyekről, a mulatságokról; több gondot fordított maga és férje öltözködésére s hízelkedve, ravasz női fortélyokkal mind biztosabban haladt a célja felé. Úgy látszott már, hogy tényleg sikerült is neki Manoli szigorúan megállapított életmódját megváltoztatni.

Eljött végre egy este, amikor mindketten elegánsan kiöltözve készülődtek egy mulatságra, amelyen való megjelenésük föltétlen szükségességét a feleség ragyogó

dialektikával és gyöngéd kedveskedéssel bizonyította. Már a kilincsen volt a nő keze, amikor az ajtó sebesen föltárult és egy szegényesen öltözött asszony lépett be:

– A fiam megint nagyon beteg, – szólott felindulástól remegve. – bocsásson meg doktor úr... Kérem, segítsen rajta...

Évvél összeesett az orvos lábai előtt.

Manoli doktor végigsimította a homlokát. Ránézett a feleségére.

– Én nem mehetek ma el. Sem ma, sem máskor... Látja... érdekes... tudom, maga most el szeretne vinni engem. Máma és holnap és mindennap. Nem maradna idő kutatásaimra. Szegény ember vagyok, gazdagokat kellene kezelnem, hogy győzzem a kiadásokat. Földnék fokozatosan mindent, amiért eddig éltem. És ezt maga tenné velem, aki két évvel ezelőtt ugyanígy jött hozzám, mint most a szerencsétlen.

Az orvos közben fölemelte a beteget a műtőasztalra, kigombolta annak ruháját, ráhajlott a szívére és gondosan végigvizsgálta.

– Az asszonyt ismerem, gyöngé a szervezete. Itt komolyabb baj nincs. Hamarosan magához fog térni. De... ne zavartassa magát, ha menni akar... Választhat! Elmegy szórakozni, vagy itt marad ennél az asszonynál, amíg én megnezem, mi van a kis fiával.

Az asszony mereven állott a helyén. Arca sápadt, az ajka remeg. Hirtelen ledobta magáról a selyemköpönyeget, amely elhalóan lágyan zizegett, mintha erős kéz szorítása alatt színes virágok szirma halna meg. Fehér köpönyege után nyúlt és várakozó némaságban határozottan csengett a hangja:

– Maradok!

– Синът ми пак е много болен – изрече, тръпнеща от тревога. – Простете ми, господин докторе... Моля ви, помогнете...

И падна в краката на доктора.

Доктор Маноли пригладя чело. Погледна към жена си.

– Днес няма никъде да ходя. Нито днес, нито друг път... Виджате... интересно... знам, че сега ви се ще да ме заведете. Днес, и утре, и всеки ден. Няма да ми остане време за

изследванията. Аз съм беден човек, би трябвало да лекувам богатите, за да покрия разходите си. Постепенно ще се наложи да се откажа от всичко, за което съм живял досега. И искате да го направите именно вие, която преди две години дойдохте по същия начин, както тази нещастна жена.

Докторът повдигна болната на хирургическата маса, разкопча дрехата ѝ, сложи ухо на сърцето ѝ и основно я прегледа.

– Познавам тази жена, организмът ѝ е отслабнал. Но няма нещо сериозно. Скоро ще се съвземе. Но... Не искам да ви спирам, ако ви се ходи...

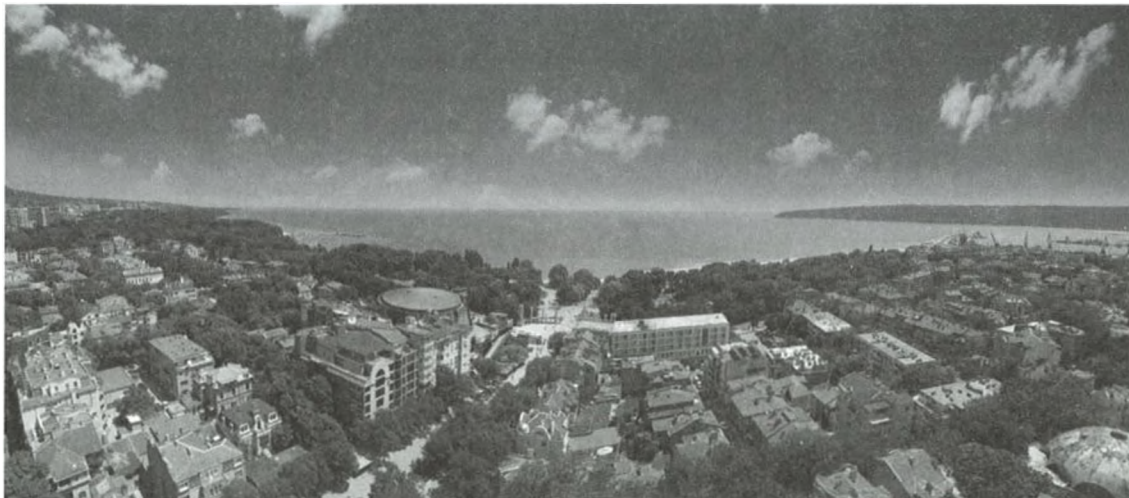
Избирайте! Ще отидете да се

забавлявате или ще останете с жената, докато аз отида да видя какво става със сина ѝ.

Жена му стоеше като закована. Лицето ѝ бе бледо, устните ѝ потреперваха. Внезапно хвърли копринената си наметка, която просвистя отмиращо, както умират листенцата на пъстри цветя, стиснати в силна длан. Взе бялата си престилка и в очаквателната тишина гласът ѝ прозвуча решително:

– Оставам!

Превод от унгарски: Светла Кьосева

Михаела Кодова Love Story

Kodova Michaela Love Story

Стоим наред задръстването. Разтърсване, ту тръгнем, ту спрем, стомахът ми се е свил. Поглеждам часовника си: защо човек не може да се измъкне от този град?! Искане ми се да бързам, да препускам, бързо, още по-бързо, за да го видя – Него – бързо, бързо!

Чакане на опашка, ровичкане из чантите, влачене на куфара, губене на време. Поглеждам си билета: защо човек не може да се измъкне от тази държава?!

Не че самолетът ще излети по-рано, не че ще го видя по-скоро – ама пак! Защо да нямам поне илюзията, че можем да сме заедно няколко минути повече – онези няколко минути, отнети ни от задръстените пътища и туристи от типа „ура!пътуваме“

Час и два и пет минути. Толкова ме делят от Него. Имам чувството, че съм под някакъв пухен похлупак и оттам наблюдавам гъмжащата тълпа наоколо. Летящи за първи път, курортисти, командировани, млади, стари, местни, чужденци, блъсканица, глът, детски писък – всичко се размива, пристъпите заглъхват, погълнати от сърцебиенето ми. От бученето на самолета. Потегляме. Препускаме по пистата. По-бързо, още по-бързо! Нетърпелива съм, шумът на мотора заглъхва – погълнат от сърцебиенето ми. Погълнат от облаците. Седя под своя пухен похлупак. Не се вълнувам, възбудена съм.

Затварям очи, представям си как ли изглежда сега. Виждам образа му отпреди години, виждам как се променяше, вдигвам уханието му, чувам гласа му, усещам дъха му.

Трепвам – гласовете наоколо са станали по-ясни. Чувам, но не ги разбирам. Сякаш Него слушам, но не съвсем. Поглеждам наоколо – светът под нас все още се размива. Но аз Го виждам! Виждам силуета му. Представям си, как ме чака.

Алунк в джобовете. Ръгав, избухване, лека, гомориде. Невем аз орамат: мием не може киемне еббъл а вавосбъл?! Педег ен сиемек, роханиек, гевосан, мек гевосаббан, хогу лавхасам От – гевосан, гевосан!

Сорбан авлас, тавсаквбан которавсав, беврондхувогав, идвхувас. Невем а егевемет: мием не може киемне еббъл аз орсавгбъл?!

Нем минта еловб фелсавлла на ег, не минта хараваб лавхавнам – де мевис! Мевлене аз илузиво, хогу пар перцел товбет левхавнем егивт – авзал а пар перцел, амив аз арасоло фогалом ес а „жав, мост авзавнем“ турисавк елветек толвнем.

Егв ора ес хусонот пер. Енни авласав ел Товле. Угв еревем магав, минта буроавбан илнек, оннан севмлевнем а корвловтем зсизеговкет. Еловсвор ревуловк, няваловк, увзлевтв авзавк, авталовк, овреке, хевлуелиек, кулфолдиек; твлевкевес, зсивав, гевекревсав; овсзевмосовдик, елхал минден рездвлевс – елнели а савуввересем. Елнели а егв зугавса. Мевиндулвнем. Рохавнем а кивутовн. Гевосаббан, мек гевосаббан! Твлевметлен авзавк; а моторзав елхал – елнели а савуввересем. Елнелик а фелховк. Буроавбан вуловк. Нем изгуловк, изгавтовт авзавк.

Бевунюм а севем, елкевзевм, мевлен левхет мост. Лавтом магав еловт евекекв езеловтв аравк, лавтом хогван авловзавтовт, бесуввом аз илавтав, халлом а хавгавк, еревм а левхевлет.

Овсзевревзвувловк – хивтелен елевсав валвн корвловтем а хавговк. Халлом овкет, де не еревм. Ован, минта От хавланавм, ес мевсем. Авнезек а мевлетем вуловкон – авлывнем мек елмосовдик а вилав, Де ен мар лавтом! Лавтом а сивулевтвевт. Елкевзевм, аховг овт вавр равм.

Volt idő, hogy ritkábban láttuk egymást – azok a találkozások drámaiak voltak. Térdremegősek, torokban dobogósak. Az elválások pedig szívzaggatóak, könnyáztatottak. Úgy is, hogy tudtam: látjuk még egymást. Úgy is, hogy tudtam: ez a szerelem örök, önzetlen. Senki és semmi nem állhat közénk. A távolság sem!

Ez a szerelem feltétel nélküli. Hányszor próbáltak lebeszélni róla, hányszor hordták le mindennek. Pletykáltak, lenézték. Nem értették mit szeretek benne. Ti nem ismeritek – mondtam. Ti nem értitek, és nem is akarom, hogy megértsétek, ezt a se vele, se nélküle távkapcsolatot. Ez a szerelem elfogult.

Évek óta, minden egyes alkalommal, úgy várom a találkozásainkat, mint az elsőt. Az elsőt, miután először elváltunk.

A távolság semmit nem szépít meg! Csak megerősít. Megerősít abban, hogy minden változásával, hibájával együtt (amelyekkel minden egyes találkozáskor újra és újra szembesülsz) szereted. Minél több időt töltünk távol egymástól, annál ordítóbbak a változások, amikor újra látjuk egymást. Változik Ő is, változom én is. Sokkol az idő. Sokkol, mert számolok, mert számon tartok minden pillanatot, mert tudom, napra, órára pontosan, mennyit vártam, arra, hogy újra találkozzunk.

Mostanában egyre gyakrabban vagyunk együtt – ezek a találkozások nosztalgikusak. Gyermekien izgatottak, csodaváróságak. Az elválások pedig melankolikusak, sírdogálóságok.

Régebben zokogtam, kiborultam. Mostanában, amikor elmegyek, csendesen megkönnyezem, ott, ahol senki se lát... leginkább a reptéren. Mostanában örömkönyöket is ejtek, amikor viszontlátom – ott, ahol senki se lát, leginkább repülön.

„Anyá, nézd, ott a tenger!” – hallatszik valahonnan a hátam mögül. Visszazökkenek az ülésembe, és a jelenbe. Mit tudsz te a tengerről, te szerencsétlen – fut át az agyamon –, ez csak a városi tó.

Ezek szerint megérkeztünk. Most már tisztán látom! Látom, ahogy ott vár rám. Ugyanazon a helyen, ahol hónapokkal ezelőtt utoljára láttam. Alig észrevehetően integetek. A szomszéd ülésről értetlen szempár mered rám. Visszanézek rá, a „mi a gond?” tekintetemmel.

Már csak percek, másodpercek, centiméterek, milliméterek, és nem csak látom, érzem is!

Zúg az egész kabin, mindenki hangya mód moccan, ki akarak jutni. Nekem csak a lelkem mozgolódik. Érzem, hogy időtlen, átszellemült mosoly ül az arcomra. (Nem tehetek róla, úgy érzem magam, mint a kisgyerek karácsonykor.) Hagyom őket, hadd menjenek, hadd siessenek. Én már nem rohanok, a találkozás minden percét ki akarom élvezni! Utolsónak lépek ki a gépből. Először az illata csap meg, aztán megérintem, (ráborulnék, hogy megcsókoljam, mint II. János Pál, de az már giccses túlzás lenne). Behunyom a szemem: látom az utcákat, a parkokat, a régi arcokat, érzem a hársfaillatot, hallom a tenger zúgását. Kinyitom a szemem, hiszen mindez már valóság. Megborzongok, megkönnyebbülök, boldog vagyok, itthon vagyok!

Az Európa Kiadó dalának egyik sorát mormolom: „... szerelmem, Várna”.

Имаше периоди, когато се виждахме рядко – срецните ни бяха драматични. С разтреперани колена, със заседнало в гърлото сърцебиене. А разделите ни – сърцераздиращи, напоени със сълзи. Колкото и да знаех: ще се видим отново. Колкото и да знаех: тази любов е вечна, безкористна. Никой и нищо не може да застане помежду ни. Дори и разстоянията!

Безусловна е тази любов. Колко пъти са се опитвали да ме разубеждават, колко пъти са го сринали със земята. Клюки, презрение. Не проумявах каква толкова обичам в Него. Не го познавате – казвах им. Не можете да разберете, но и не искам да разбирате тази дистанционна връзка – ни с него, ни без него. Една пристрастна любов.

Юдини наред, всеки път, очаквам срещата ни като първа. Първата, след като се бяхме разделили.

Разстоянията не разкрояват нищо! Само ме убеждават. Убеждават ме, че – заедно с всяка промяна, заедно с грешките (с които се сблъсквам при всяка нова и нова среща) – Ю обичам. Колкото повече време сме били далеч един от друг, толкова покрещящи са промените, когато се видим отново. Промеся си и Той, променям се и аз. Времето е шокиращо. Шокираме, защото следя, държа на отчет всеки миг, защото зная с точност до ден, до час колко съм чакала, за да се срещнем отново.

Напоследък все по-често сме заедно – носталгични са тези срещи. Пълни с детска възбуда, в очакване на чудеса. А разделите са меланхолични, с тихи сълзи.

По-преди ревах, разстройвах се. Сега се просъзрявам тихо на тръгване, някъде, където никой не ме вижда... най-вече на летището. Напоследък сълзите ми се стичат и от радост, когато Ю видя отново – там, където никой не ме вижда, обикновено в самолета.

„Мамо, виж, там е морето!” – чува се някъде зад мен. Отново съм на седалката си и в настоящето. Какво знаеш ти за морето, жалко човече – минава през ума ми – това е градското езеро.

Значи сме пристигнали. Сега вече Ю виждам ясно! Виждам, как ме чака. На същото място, на което Ю видях за последен път преди месеци. Едва забележимо му помахвам. От съседната седалка ме наблюдават с недоумяващ поглед. Отвърщам с погледа „да не би да имате проблем?” Само минути, секунди, сантиметри, милиметри, и не само ще Ю виждам – ще Ю чувствам!

Бучи целият корпус, разшетали са се като мравки, всеки иска да се измъкне оттук. На мене само душата ми шава. Усещам как на лицето ми е застива недомялана и отнесена усмивка. (Какво да направя като се чувствам, както децата на коледа.) Пускам ги да минават, да бързат. Аз не бързам вече, искам да се насладя на всеки миг от срещата! Излизам последна от самолета. Най-напред ме лъхва уханието му, после го докосвам (ще ми се да се спусна и да го целуна както Йоан Павел II, но ще е доста кичозно). Притварям очи: виждам улици, паркове, някогашни лица, вдишвам ухание на липов цвят, чувам гласа на гларусите, на морето. Отварям очи, всичко е реалност. Потръпвам, отпускам се, щастлива съм, у дома съм!

И си тананикам стих от песента на „Еуропа киадо”: „Варна, моя любов...” Моят град.

Превод: Светла Кьосева

Обичам да пиша...

Разговор с Михаела Кодова, носител на литературната награда на списание „Мари-Клер“ за 2009 г., която печели в състезание с три унгарски писателки.

Szeretek írni...

Beszélgetés Kodova Michaelával, aki három magyar írónőt megelőzve 2009-ben elnyerte a Marie Claire magazin irodalmi díját.

Предполагам, че текстовете, излезли в „Мари-Клер“ не са първите ти литературни опити?

Не са първите, но са първите публични опити. Писала съм за себе си като един вид хоби. Не съм водила дневник, но понякога съм си записвала някои неща – било защото ми е мъчно, било защото ми е весело. Главно по-кратки текстове, фрагменти. Така се стигна и до Мари-Клер. Те ме потърсиха.

Работата ти като журналист също е свързана с писане.

Да, но журналистиката е едно, а белетристиката – друго. Моите текстове са хибридни, между публицистика и художествена литература. Опити – едни по-сполучливи, други – не толкова. Именно затова никога не съм искала да излязат наяве или да се публикуват.

Кое все пак те накара да вземеш участие в този конкурс?

Първо, защото от списанието ме потърсиха, което малко или много ме поласка, и второ – нямах какво да губя. Кандидатите за конкурса бяха четири, три от които писателки с публикации, с издадени книги. Реших да се пробвам.

Конкурсът на „Мари-Клер“ протича с гласуване на читателите. Учуди ли те хода на гласуването?

Да, учуди ме. Аз не го следях всеки божи ден, бях казала за него само на най-близките си. И един ден ми се обадиха и ми казаха, че вода в класацията. Преднината ми беше минимална. След месец отново – пак съм излязла на първо място. Но се случваше да съм на второ, на трето, даже и на последно място. Читателите гласуваха в продължение на една година. От четирите кандидати се публикуваха различни текстове – всеки месец по един, всяка от нас трябваше да се яви пред публиката всеки трети месец. Така, имайки база за сравнение, всеки можеше да прецени кое от есета му допада най-много. В крайна сметка, два или три месеца преди края на гласуването излязох на първо място и там се задържах. На финала се

Gondolom, a magazinban megjelent írások nem az első irodalmi próbálkozásaid?

Nem az első, de az első megjelent próbálkozások. Ez idáig magamnak írogattam. Ez a hobbim. Nem vezettem naplót, de néha feljegyeztem ezt-azt, amikor nyomta valami a lelkem, vagy amikor vidám voltam. Így kerültem a Marie Claire-hoz is, miután meghívtak a pályázatra.

Újságíróként a munkád is összekapcsolódik az írással.

Igen, de az újságírás azért egészen más, mint a szépirodalom. Írásaimban persze keveredik az újságírás és a szépirodalom. Próbálkozásaim között vannak jobbak és kevésbé sikeresek. Éppen ezért nem akartam, hogy nyilvánosságra kerüljenek, kiadják őket.

Mégis mi késztetett arra, hogy részt vegyél a Marie Claire pályázatán?

Először is az, hogy megkerestek a magazintól, ami nagyon hízelgő volt számomra, másodszor pedig: nem volt veszténivalóm. Négyen vettünk részt a pályázaton. A másik három résztvevő mögött már több publikáció állt, könyv is. Elhatároztam, hogy próbát teszek.

A magazin irodalmi díját az olvasók szavazatai alapján ítélik oda. Meglepett az eredmény?

Igen, nagyon meglepődtem. Nem figyeltem folyamatosan az eredmény alakulását, csak a legközelebbi ismerőseimnek meséltem róla. Aztán egyik nap felhívtak, hogy én vagyok az éllovas. Minimális volt az előnyöm. Egy hónap múlva még mindig én voltam az első helyen. De előfordult, hogy a második, a harmadik, sőt az utolsó helyre is lecsúsztam. Egy éven keresztül szavazhattak az olvasók. A négy versenyzőtől minden hónapban egy-egy írást tettek közzé. Háromhavonta mind a négyünknek meg kellett jelennie a közönség előtt is. Így volt lehetőségünk az összehasonlításra, kinek melyik esszéje, írása tetszik a legjobban az

olvasóknak. Két-három hónappal a szavazás lezárása előtt végül az élre kerültem, és az elsőségemet meg is tudtam tartani. Legnagyobb meglepetésemre megnyertem tehát a versenyt. Kellemes meglepetés volt.

A siker nem ösztönöz a folytatásra?

Nem, ez csak egy kis kalandozás volt a szépirodalomban. Ráadásul nehezemre esik azt mondanom rájuk, hogy ezek töredékek, gondolatok, érzések papírra vetve. Mindenesetre nem szeretnék az irodalomban kikötni, inkább az újságírást folytatom.

Bátrabbá tehet a siker az újságírói munkádban?

Szerintem a klasszikus újságírás már a múlté. Manapság már nagyon sok műfaj létezik, melyek lehetővé teszik a szépirodalmi elemek alkalmazását az írásokban. Ebben a stílusban érzem magam igazán otthon.

Újságíróként milyen témák érdekelnek, milyen területen mozogsz legotthonosabban?

Annak a szférának, amelynek szeretnék dolgozni, jelenleg se múltja, se jelene nincs Bulgáriában, illetve Magyarországon. Ez a divatlapírás. Olyan országokban, mint Franciaország vagy az Egyesült Államok, a divatlapírás önálló szakterület. Nem tudom, mikor jön el az idő, amikor nálunk is lesz erre lehetőség. De reménykedem benne.

Vannak legalább olyan folyóiratok, ahol ebben a témában lehet publikálni, még ha maga a kiadvány nem is specializálódott erre a témára?

Bulgáriában igen, de Magyarország nagyon el van maradva ilyen típusú kiadványok tekintetében. Ott nagyobbak a lehetőségek, kár, hogy Bulgária egy kicsit messze van.

Minek köszönhető, hogy mindkét nyelven perfektül beszélsz?

A családom vegyesen bolgár és magyar. Nálunk a felnőttek következetesen azon a nyelven beszéltek a gyerekekkel, amelyiket jobban tudták, magyarul, illetve bolgáru. Így a gyerekeknek egyik nyelvvel sem volt problémájuk.

Megvalósítható ez? Sokan próbálkoznak vele, de végül feladják, mert belefáradnak vagy reménytelennek találják.

Nálunk sikerült az összes gyereknél. A szülők partnerek kell hogy legyenek mindenben, be kell tartaniuk a „házirendet”. A lényeg a következetesség. Bolgár szakon végeztem az egyetemen, de sem általánosban, sem gimnáziumban nem tanultam bolgár iskolában. Otthon a magyar mellett mindig olvastunk bolgár könyveket is, a meséktől kezdve a regényekig. A magyarral párhuzamosan bolgáru is tanítottak olvasni. Sokat segített a bolgár barátaimmal folytatott levelezés is. Szinte mindennap írtam levelet, hiszen akkor még nem volt internet, mobiltelefon, skype. Mi azonban szerettük volna elmesélni egymásnak, mi van velünk. Nagyon élveztem, mindig volt öt-hat rendszeres levelezőpartnerem. Biztosan ezért is szeretek írni. Bolgáru is, magyarul is.

*Beszélgetés: Kjoszeva Szvetla
(Sumov Anna fordítása)*

оказах първа за моя най-голяма изненада. Приятна изненада.

Това не те ли подтиква да продължиш с писането?

Не, това беше една авантюра в сферата на художествената литература. Дори ми е трудно да я нарека така: това са фрагменти, мисли, чувства, написани на хартия. Във всеки случай, не смятам да се отдавам на литературата и предпочитам да продължа с журналистика.

А ще те направи ли този успех по-смела в журналистическите ти писания?

Класическата журналистика смятам, че е минало. Днес съществуват много жанрове, които позволяват в публицистиката да се вмъкнат и елементи на художествена литература. Тук се чувствам в свои води.

Какви теми те интересуват като журналист, в каква сфера би желала да се изявиш?

Сферата, в която бих желала да работя, за момента няма нито минало, нито настояще в България или Унгария – това е модната журналистика. В страни като Франция, Щатите писането за модата е специализирана област. Не знам дали ще доживея, когато и при нас се появи възможност за такова нещо, но се надявам.

Има ли поне списания, където биха могли да се публикуват такива материали, макар и самото издание да не е специализирано по темата?

В България – да, в Унгария са много назад с тези магазинни издания. В България възможностите са по-големи. За съжаление, съм малко далече оттам.

На какво се дължи перфектното ти двуезичие?

На семейството ми, косто е смесно – българско-унгарско. В нашето семейство възрастните последователно говореха на децата на езика, който най-добре владеят: на български или на унгарски. Така при децата вече нямаше проблеми с двуезичието.

Това осъществимо ли е? Защото много хора правят опити, но след това се отказват – защото се уморяват или им се струва безнадеждно.

При нас се получи, при децата от целия род. В това отношение родителите трябва да са партньори и да спазват „домашните правила”. Въпросът е в постоянството. Аз съм завършила българска филология, но не съм учила в българско училище – нито основно, нито в гимназия. Вкъщи винаги са се четели български книги – наред с унгарските, като се започне от приказките, после художествената литература. Паралелно с унгарския са ме учили да чета и на български. Много ми помогна и кореспонденцията, която водех с моите приятели и приятелки от България. Писма се пишеха почти всеки ден – в едно време, когато нямаше интернет, нямаше GSM, нямаше скайп. Ала ние искахме да споделим какво ни се случва. На мен ми доставяше удоволствие и съм си писала редовно с 5-6 души. Навярно и затова обичам да пиша! И на български, и на унгарски.

Разговаря: Светла Къосева

Нина Грънчарова*

*

Вселената е в моята камина.
В разголения танц на пламъка
жълти, златни, алени
съзвездия от радост, бяс и мъка,
и смесват се със синьото мълчание след теб.
Отчупени от свъсения похлупак над мене,
висулки лед разплискват чашата ми шери.

Магесница

Вдън пазвите на огнени селения
с магии ме откърми вещерица.
Ноща царувам в мъжките видения,
деня – от страстите градя тъмница.
Кафява смърт в очите ми извира,
в кръвта ми вика прелестна сирена.
Това съм аз!
За радост – не,
за грях съм сътворена.

Това не е хайку На Л.М.

Помниш ли, мила,
нашата дързост,
мойта мъдрост и твоето вдъхновение?
Невинни са моите мръсни вицове...
Те се смеят...
Ти беше в зелено.

Забрави разстоянието.
Мирно заспивай.
Чуй,
в цветовете на старата вишна
нощом всички посоки се сливат.

Nina Grancsarova*

*

Kandallómban az univerzum,
lángnyelvek meztelenkedő táncában,
az élvezet csillagképei úsznak
bíborban, aranysárgában,
bánattól megveszette
s az utánad maradt kék csöndbe mosódnak.
Játékos kedvű lángok úri böséggel
arany-vörös reményszikrákat szórnak,
kacérkodón nevetnek,
de a kék fagyban nélkülöd
jéggé merednek.
Egy jégcsap a rám rogyni készülő,
súlyos tetőből kiroppan,
s a feledés víztükrébe csobban.

Bűbájjal jöttem

Táltostanyák mélyén, boszorka keblehalmán,
anyatejjel szíttam a mágiát.
Férfilátomások úrnőjeként országolok az éjben,
nappal várbörtönöm tömlőcfalát rakom izzó
szenvedélykövekből,
szememben barna halálforrás fakad,
véremben tündérszép szirén rivall kísértőn.
Ilyen vagyok...
Örömré – nem!
Testiségre, bűnre csábításra, jöttem közéték.

Ez nem haiku

Emlékszel, kedves
Vakmerőségünkre,
Bölcsességemre, alkotókedvedre,
Naiv ártatlansággal adom elő sikamlós viccemet,
Tetszik nekik, kacagják,
zöldben voltál.

Flelejtsd a távolságot,
Aludj el békében,
Hallga csak,
A vén cseresznyefa virágzásában
Minden világtáj egybeovad.

Stuber György fordítása

* Българката Нина Грънчарова е микробиолог и живее в Стокхолм, Швеция, унгарецът Дьорд Шубер е учен-изследовател на рака. И двамата работят в Медицинския университет Каролинска в Упсала, където се срещат не само научните им интереси: близостта им помага да преведат най-съкровения – своите стихове, от непознатия език на своя роден. Читателите на списание „Хемус“ са първите, които имат възможността да се докоснат до този необичаен експеримент.

* Nina Grancsarova болгар микробиологус а шведорсзági Stockholmban él, а magyar Stuber György rákkutató. Mindketten az uppsalai Orvostudományi Egyetemen dolgoznak, ahol nemcsak tudományos érdeklődésük találkozik: а közelség segít nekik, hogy а legszentebbet – а saját verseiket átülтessék egy ismeretlen nyelvről а sajátjukra. А Haemus olvasói аз elsőк, akiknek lehetőségük nyílik megismerni ezt а különleges kísérletet.

Пенка Ватова**

Сюжетът „Българският кондуктор” – аспекти на езиковата и литературната комуникация*

Penka Vatova**

A bolgár kalauz – a nyelvi és az irodalmi kommunikáció aspektusai*

* A Bolgár nyelv és irodalom szláv és nem-szláv kontextusban elnevezésű nemzetközi tudományos konferencia 2009. május 28-29-én került megrendezésre Szegeden. A konferencián több mint 100 bulgarista vett részt sok európai országból. Az ott elhangzott előadások kötetben fognak megjelenni. A Haemus folyóirat a szervezők és a szerzők szíves engedélyével most néhányat közöl közülük

* Международната научна конференция „Българският език и литература в славянски и неславянски контекст” се проведе на 28 и 29 май 2009 г. в град Сегед. На нея участваха над 100 учени българи от много всички европейски страни. Докладите от конференцията ще бъдат издадени в сборник. Списание „Хемус” ви предлага някои от тях с любезното съгласие на организаторите и на авторите.

** Penka Vatova a Bolgár Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetének főmunkatársa.

** Пенка Вагова е старши научен сътрудник в Института по литература при БАН.

През 1999 г. списанието на българите в Унгария „Хемус“ (кн. 3) публикува девета глава от романа на Дежьо Костолани „Корнел Ещи“ (1932), в която във влака за Истанбул на преминаване през България героят Ещи една цяла нощ „разговаря“ с българския кондуктор, обслужващ вагона. На практика „разговорът“ включва оживен и дълъг разказ на кондуктора и престореното „участие“ на унгарския пътник, който не разбира езика. Редакцията на „Хемус“ предлага на неколцина български и унгарски писатели да напишат своя версия за разказа на кондуктора и така провокира творческо разгръщане на идеята за общуването между различните – възможно или невъзможно е то, доколко се крепи на езика, какви са механизмите му на вписване в съвременния културен обмен. В по-широк мащаб това е опит да се експериментира в едно актуално, дебатирано в европейските култури от края на ХХ и началото на ХХІ век поле – културните различия, разбирането, толерантността и т.н.

Първоначално се оформя малък блок текстове, отпечатан в „Хемус“ през 1999 (кн. 3), който включва разкази на Алек Попов, Георги Господинов и Бойко Пенчев – трима писатели, чиито имена са емблематично свързани с процесите на обновление в българската литература от 90-те години на ХХ в. Унгарските автори се включват две години по-късно – в кн. 4 от 2001 г. „Хемус“ помества разказите на Янош Лацкфи и Силард Борбей, а в кн. 2 от 2002 – на Жолт Ланг, писатели от аналогичното поколение в унгарската литература. През 2003 г. проектът вече е натрунал текстове, които излизат в книгата „Българският кондуктор“ (на двата езика), където се появяват и последните два разказа – на Тамаш Балог и Андраш Черна-Сабо. Книгата е с предговор от литературоведа Петър Кръстев. Дотук с историята и хронологията на проекта.

Героят разказвач на Костолани се заявява като човек, който обича да среща и опознава различни хора и е имал възможност да го прави при своите пътувания. Той излъчва самоувереност, която се подхранва и от факта, че владее десет езика, благодарение на това никога не се е оказвал „душевно глух“ към другите. Обратната ситуация обаче – да не владее езика на тези, сред които си попаднал, е също толкова вълнуваща за писателското му въображение, тя предлага изпитването на „изтънчена самота“, „необяснимо доверие“ към чужденците – като към по-възрастни и по-мъдри. Ала ситуацията, която сам режисира и разиграва в коридора на влака, страни от тези два модела и се реализира като интелектуална и психологическа игра, своеобразен комуникативен експеримент, в който героят се впуска, без да предполага неговия изход. Навярно суката, като близка родственица на „изтънчената самота“, го хвърля в едно приключение, наумено „на всяка цена“, мотивирано от гъделичкащото самочувствие за дълбоко познаване на човешката природа и психологическо умение да заблудиш другия, че владее всички средства на общуването и преди всичко вербалните.

И началото на сцената е изпълнено „уверено и безупречно“ – героят се държи като местен според своите разбирания („местните, коренящите само кимат, разбират се със знаци“), използвайки многозначителността на мълчанието, възможностите на метакомуникативни средства – като кимане, прозявка, въздишка, ръка на рамото на събеседника, и на интонациите, примесени с редки вмятия

1999-ben a magyarországi bolgárok folyóirata, a Haemus (3. szám), közölte Kosztolányi Dezső *Esti Kornél* c. novellafüzérének a kilencedik fejezetét (1932), amelyben az Isztambulba tartó vonaton az utazás bulgáriai szakasza alatt Esti, a főhős egész éjjel a vasúti kocsit kiszolgáló bolgár kalauzzal „beszélget”.

A gyakorlatban a „beszélgetés” a kalauz lelkes és igen hosszú elbeszélését takarja, illetve a magyar utas mimelt „részvételét”, aki nem tud bolgárul. A Haemus szerkesztősége felajánlotta néhány bolgár és magyar írónak, hogy készítsék el saját verziójukat a kalauz elbeszéléséről, így provokálva a különbözőségek közötti párbeszéd eszméjének művészi kibontakozását, annak kiderítését, hogy ez egyáltalán milyen mértékben lehetséges, mennyire támaszkodik a nyelvre, illetve milyen mechanizmusokon keresztül íródik be a mai kulturális csererendszerbe. Tágabb értelemben az indíték az volt, hogy kísérletezzünk egy aktuális, a 20-21. század fordulóján az európai kultúrákban gyakran tárgyalt térből: a kulturális különbözőségek, a megértés, a tolerancia stb. terén. Először egy kisebb szövegegyüttes alakul ki (megjelent a Haemus 1999/3. számában), amely Alek Popov, Georgi Gospodinov és Bojko Pencsev elbeszéléseit foglalja magába, olyan írókét, akiknek neve elválaszthatatlanul összeforrt a bolgár irodalom megújításának folyamatával az 1990-es években. A magyar szerzők két évvel később kapcsolódnak be: a Haemus 2001/4. száma Lackfi János és Borbély Szilárd elbeszéléseit közli, míg a 2002/2. szám Láng Zsoltét. Mindhárman a magyar irodalom olyan képviselői, akik hasonló törekvéseket vallanak, mint bolgár társaik. 2003-ban a projektben már számos szöveg halmozódott fel, amelyek a *Bolgár kalauz* című, kétnyelvű kötetben jelennek meg, abban a két utolsó elbeszélés, Balogh Tamásé és Cserna-Szabó Andrásé is helyet kapott. A könyvhöz Krasztev Péter irodalmár írt bevezetőt. Eddig tartott a projekt története és kronológiája.

Kosztolányi mesélő hőse olyan emberként jelentik meg, aki szeretet különféle emberekkel találkozni és megismerni őket, és számos utazása során erre lehetősége is nyílt. Lénye magabiztosságot sugároz, amit az a tény is táplál, hogy tíz nyelven beszél, ezért sohasem volt „lelkileg süket” mások iránt. Az ezzel ellentétes szituáció azonban – amikor nem beszéled azok nyelvét, akik közé kerültél – legalább annyira izgalmas az írói fantázia számára, lehetőséget ad a „kifinomult magány” megtapasztalására, a „megmagyarázhatatlan bizalomra” a külföldiek – mint bölcsőbb és idősebb személyek – iránt. De az a helyzet, amit saját maga rendez meg a vonat folyosóján, mindkét modellől távol áll, és intellektuális és pszichológiai játékként valósul meg, egyfajta sajátos kommunikációs kísérletként, amelybe a hős belemegy, anélkül, hogy a kifejeletet előrelátná. Valószínűleg a „kifinomult magánnyal” szomszédos unalom hatására bocsátkozik olyan kalandba, amelyet a konok akarás hív életre, és az a csiklandozó önbizalom motivál, amely az emberi természet alapos ismeretéből és abból a pszichés képességből fakad, hogy félrevezessük a másikat abban, hogy birtokában vagyunk a kommunikáció minden eszközének, különösen a verbálisaknak.

A jelenet eleje „magabiztosan és hibátlanul” valósul meg – a hős, feltett szándékához híven helybeliként viselkedik (a helybeliek, a tősgyökeresek csak bólogatnak, jelekkel értetik meg magukat), kihasználva a hallgatás sokértelműségét, a

metakommunikációs eszközök adta lehetőségeket – mint a bólogatás, ásitás, sóhajtás, a kéz ráhelyezése a beszélgetőtárs vállára –, továbbá az intonációkat az „igen,, a „nem” és a „na” ritka közbevetésével párosítva. Az egyre bonyolódó helyzet eredménye azonban nem a magyar utasnak kedvez. Miután egyre lelkesebb beszédbe hajszolja a kalauzt, rájön, hogy az ismeretlen nyelv szavai mögül mindinkább valamilyen történet bontakozik ki, de éppen az – élő fordulataival, amelyek a kalauz hangulatváltozásaiban jelennek meg (sírva nevetés, nyugodt, élénk és „tárgyi bizonyítékokkal” alátámasztott elbeszélés) – teljesen zavarosnak és egyre kevésbé átláthatónak bizonyul. A nyelv, pontosabban a szereplők nyelveinek idegensége, olyan falka bizonyul, amelyen nem tud áthatolni az a szándék, hogy megértsük a másikat, hogy behatoljunk eleven világába, és így

kiszabadítsuk „múzeumi tárgyi” mibenlétéből. A magyar szereplő kultúrája és társalgási tapasztalata is kevésnek bizonyul, hogy minden intellektuális és színészi erőfeszítése ellenére teljes értékűen vegyen részt a kommunikációban. Ebből fakadnak azok a félreértések is, amelyek a főhős oda nem illő és előre nem megrendezett viselkedéséhez vezetnek, aki saját csapdájából csak a jeges tekintet megváltó felsőbbrendűségének segítségével tud kimenekülni. Ez a helyzet végkifejlete, amely mindenkit visszahelyez az eredeti helyére: az utast a fiúkébe, a kalauzt abbéli kötelezettségéhez, hogy hivatalból udvarias és szolgálatkész legyen vele. A folyosó, ahol a két szereplő találkozik, a végállomásba torkollik. Véget ér a magyar utas kísérlete is, hogy a nyelvileg és ebből fakadóan kulturálisan idegen embert a társalgás teljes értékű szubjektumává tegye. A kalauz által elmondott történet kimerül a pusztá beszédben – nulla értékű befogadással. A kommunikációs aktus üres marad, az elbeszélő hős még csak meg sem kísérli, hogy rájöjjön, mi állhat a nyitva maradt kommunikációs csatornák háttérben. A közös nyelv hiánya a megértés teljes hiányához vezet, sőt még a megértés kísérlete is hiányzik. Kosztolányi aktuális szociokulturális szituációjában a történet anekdotikus jellege uralkodik el, a meg nem valósult kommunikáció üres burka rajzolódik ki benne.

Hogyan viszonyulnak ehhez a kommunikációs ürességhez a mai bolgár és magyar írók? A Bolgár kalauz-projekt szövegei több művészeti-interpretatív csoportot alkotnak, attól függően, hogyan viszonyul a szerző Kosztolányi Dezső kiinduló szövegének üzeneteihez, illetve a kommunikáció és a megértés problematikájához egyáltalán.

Az elsőben csoportban Kosztolányi szövegének alapvető intenciói fedezhetők fel, illetve a szerzők ezeket követik, a

na „да”, „не”, „е”. Резултатът от набиращата скорост ситуация обаче не е в полза на унгарския пътник. Увеличавайки кондуктора във все по-разpalено говорене, той си дава сметка, че зад думите на непознатия език все по-определено наднича някаква история, ала тъкмо тя – със своите живи обрати, отразени в сменящите се настроения на кондуктора (смях с плач, спокойно с оживено и подкрепено с „доказателства” от веществен характер разказване) – се оказва напълно объркваща и все по-непроуима. Езикът, по-точно чуждостта на езиците на героите, се оказва стена, през която не може да премине волята да достигнеш до другия, да влезеш в живия му свят и така да го освободиш от качеството му на „музеен експонат”. Културата и опитът за общуване на унгареца се оказват безсилни в т п р е к и интелектуалните му и артистични усилия да участва пълноценно в комуникативния акт.

Оттук следват и недоразуменията, довели до неуместно и неподлежащо на режисриране поведение от страна на героя, който се измъква от собствения си капан чрез спасителното високомерие на пронизващо студения поглед. Това е разvrъзката на ситуацията, поставяща всеки на мястото му – пътника в купето, кондуктора – при задължението да бъде служебно почтителен и услужлив към него. Коридорът, на който се срещат двамата герои, опира в границата на последната гара и там свършва. Свършва и опитът на унгарския пътник да превърне езиково, а оттам и културно чуждия в пълноценен отведен субект на общуването. Разказаната от кондуктора история остава само реч – с нулева реципиентност. Комуникативният акт остава празен, героят разказвач дори не прави опити да предположи какво стои зад отворилите се в него зевове. Липсата на общ език води до липса на каквото и да е разбиране, дори до опит за разбиране. В актуалната социокултурна ситуация на Костолани със значение остава само анекдотичността на случката – като празна черупка на несъстоялото се общуване.

Как се отнасят към тази комуникативна празнота съвременните български и унгарски писатели? Текстовете от проекта „Българският кондуктор” оформят няколко художественоинтерпретативни гнезда – според отношението на авторите към посланията на изходящия текст на Дежьо Костолани и към проблема за общуването и разбирането изобщо.

В първото от тях се разчитат и следват основните интенции на текста на Костолани – да се изяви решаващата роля на езика в комуникативния акт, като се привнася обаче един важен нюанс – неговата недостатъчност, когато липсва надмощване на речта. В „Любовта на кондуктора” Янош

Ладкфи навлиза в тъканта на текста на Костолани и трансформира речта на кондуктора в пълнозначно разказване, предлагайки своята версия за липсващата история на героя. За сметка на това обаче освобождава текста от присъствието на реципиента – героя разказвач от „Корнел Ещи”. На практика по обратен път Ладкфи постига същото – неосъществено в един текст общуване. Живият свят на българския кондуктор, проникващ през неговата история, също толкова няма нужда от разбиране, а само от разказване. Езикът остава при качеството си на реч, която не се стреми да стигне отвъд самата себе си. Нещо повече дори – в сравнение с текста на Костолани тази реч е оставена и без слушател – по-точно слушателят се намира в един друг текст, писан през 1932-ра. Така единственото, което можем да допуснем като добра алтернатива на комуникативната празнота, е тя да бъде анихилирана само в четенето на двата текста едновременно. Накратко казано – липсата на речева комуникация може да се преодолее посредством интертекстуалното конструиране на комуникативния акт, а това вече е аспект на литературата.

Приблизително в същата посока е реализиран и разказът на Тамаш Балог „Кондукторът”. В него е изоставен въпросът за разбирането чрез речта – във варианта, когато участниците в комуникативния акт нямат общ език. Пледна точка на Балог към проблема за общуването и разбирането е, че хората са индивидуални светове, които може и да не се докоснат дори когато говорят един и същи език (тук кондукторът е чиста проба унгарец и случката е с унгарци в един унгарски влак). Защото езикът като комуникативно средство е нещо повече от обща знакова система – езикът като комуникативно средство, включвайки и конвенцията на използването му в дадена общност, непременно включва и личните светове, и точно тяхното идентифициране е в основата на разбирането. Наличието на разговор не е достатъчно, за да се преодолее непроницаемостта на другия, дори разказваните истории могат да нулират общуването, когато не се стремят да отидат отвъд акта на разказването. В този смисъл комуникативните жестове на кондуктора от разказа на Балог са аналогични с тези на българския кондуктор от „Корнел Ещи”. Впрочем те и с това мотивират разказа – като онази житейска случка, която Костолани ще трансформира в своята творба, заменяйки унгарския кондуктор с български.

„Българската кондукторка” на Жолт Ланг е третият текст, който проблематизира общуването посредством езика. В него българският кондуктор е карикатурно копие на героя на Костолани, а проблемът за разбирането се решава на основата на възгледа за разпознаването и съприкосновението на човешките същности („инфрателата” във версията на Ланг), което се случва отвъд/преди речта и разказваните истории – „Този поглед [на българската кондукторка – б.м., П. В.] казваше, че няма

nyelv döntő szerepének kiemelését a kommunikációs aktusban, kiegészítve egy lényeges árnyalattal: hogy mennyire elégtelen az, amikor hiányzik a beszéden való felülemelkedés. A *kalauz szerelme* című írásában Lackfi János behatol Kosztolányi szövegének szövetébe, és teljes értékű elbeszéléssé transzformálja a kalauz beszédét, felkínálva saját verzióját a szereplő hiányzó történetéről. Így viszont azonban megfosztja a szöveget a befogadó – az Esti

Kornél elbeszélője – jelenlététől. A gyakorlatban Lackfi fordított módon ugyanazt éri el: az egy szövegen belül meg nem valósult kommunikáció bemutatását. A bolgár kalauz eleven világa, amely átsejlik a történeten, ugyanúgy nem szorul megértésre, csak elbeszélésre. A nyelv megmarad a beszéd minőségében, amely nem törekszik arra, hogy túlmutasson saját magán. Ráadásul – Kosztolányi szövegével ellentétben – ez a beszéd még hallgató nélkül is marad, pontosabban a hallgató egy másik szövegben található, amely 1932-ben íródott. Így a befogadás egyedi alternatívája a kommunikációs űr feloldása a két szöveg együttes olvasásával. Röviden összefoglalva: a beszédkommunikáció hiánya a

kommunikációs aktus szövegközi létrehozásával hidalható át, ez azonban már az irodalom aspektusa.

Megközelítőleg hasonló szellemű Balogh Tamás *A kalauz* című elbeszélése is. Itt hiányzik a mondottak felfogásának kérdése olyan értelemben, hogy a kommunikációs aktus résztvevőinek ne lenne közös nyelve. Balogh a kommunikáció és a megértés problematikájához azt veszi alapul, hogy minden ember önálló univerzum, és ezek az univerzumok még akkor sem biztos, hogy érintkeznek, amikor azonos nyelvet beszélnek (itt a kalauz teljesen magyar, a történet is magyarokkal játszódik egy magyar vonaton). A nyelv kommunikációs eszköze ugyanis több a közös jelrendszerrel – a nyelv kommunikációs eszközként mindenképpen magába foglalja a személyes univerzumokat is, beleértve használatának konvencióit egy adott közösségben, és éppen azoknak az azonosításán alapul a megértés. A beszélgetés létrejötte önmagában véve nem elegendő arra, hogy áttörje a beszélgetők közötti falakat, sőt az elmondott történetek lenullázhatják a kommunikációt, ha nem mutatnak túl az elbeszélés aktusán. Ebben az értelemben Balogh elbeszélésében a kalauz kommunikációs gesztusai azonosak a bolgár kalauzéival az Esti Kornél-beli elbeszélésből. Egyébként ezzel is az elbeszélést motiválják – akárcsak az a történet, amelyet Kosztolányi a művében transzformál –, a magyar kalauzt bolgárra felcserélve.

Láng Zsolt *Bolgár kalauznő* című elbeszélése a harmadik szöveg, amely a nyelvi kommunikáció problematikáját helyezi előtérbe. Itt a bolgár kalauz Kosztolányi hőisének karikatúrája, a megértés problémája pedig az emberi alaptermészetek érintkezésének és felismerésének (Láng verziójában „az infratestek”) szempontja alapján oldódik

meg, ami a beszéden túl, illetve előtte történik meg: „Ez a tekintet [a bolgár kalauznőé – P. V. megjegyzése] azt mondta, hogy nincsen szüksége a történetemre, ahhoz, hogy megértse ki vagyok és hogy szeressen engem.”

A projektben Alek Popov *Bolgár kalauz* című elbeszélése egy másik értelmezési keret felé képez átmenetet. Bár nem szorítja teljesen háttérbe a nyelvnek mint kommunikációs eszköznek a kérdését, és azt kulturális közvetítői funkciójában értelmezi (mint egyfajta jegyet a nagyvilág felé, amelyben a találkozások valódi találkozások, nem pedig félreértések), a szerző még egy elemet emel be a kommunikációs aktus keretébe – egy olyan történet elbeszélését, amely áthidalja a nyelv elégtelenségét, és annak korlátain túl is érvényes. Vagyis megértése saját magából fakad, nem pedig a nyelvi formából.

Ezt az elgondolást állította a középpontba két másik bolgár szerző is. Georgi Goszpodinov és Bojko Pencsev elbeszélései ezáltal egy új értelmezési gócpontot alkotnak a Bolgár kalauz-projektben, úgy hogy kifejezetten ódzkodnak a kommunikációban hiányzó közös nyelv előtérbe helyezésétől. Ellentétben Kosztolányi kalauzával, akinek mindegy, hogy megértik-e vagy sem, az ő szereplőik tudatában vannak a ténynek, hogy hiányzik a verbális kommunikációs eszköz a külföldi utassal való találkozásokor, de ezt a hiányt arra használják, hogy történeteiket szabadabban és tágasabb keretekben fejtsék ki. A saját történet – a személyes elbeszélés révén – a kommunikációs aktus fő mozgatórugója. Ennek segítségével az elbeszélő szereplő aktív viszonyba kerül a másikkal – függetlenül attól, hogy ezt tapasztalja-e vagy csak bekapcsolódik a másik kommunikációs játékába, illetve csupán arra törekszik, hogy érdekesnek mutatkozáván felhívja magára a figyelmet. A saját (vagy sajátként értelmezett) történet elmondása, az önkifejezés képessége az elbeszélés során a kommunikáció lehetőségét foglalja magában. Az elbeszéléseken keresztül Georgi Goszpodinov hőse „egy második történet”-ből megszabadul idegen, ismeretlen és érdektelen utas voltától, és hallgatóvá teszi a másikat. Így a nyelvileg meg nem értésre ítélt helyzet (itt a másik az angol anyanyelvű Catherine, aki nem beszél bolgárul) teljes értékű kommunikációs aktussá alakul. Goszpodinov értelmezésében ennek feltétele az, hogy az elbeszélő azonosuljon az elbeszéléssel – így az idegen történet is (az Esti Kornélból, amit itt második, belső elbeszélésként használnak) sajátként fog elhangzani és megértéshez vezet. A megértés, amely lebontja az emberek közötti nyelvi határokat, két körülményen alapul: az elbeszélő feledkezzen meg a nyelvről („úgy belefeledkeztem a mesélésbe, hogy magam is elfelejtettem, hogy az az úr semmit sem ért”), illetve az, hogy a hallgató „szépen” hallgasson, vagyis élvezze a hallgató szerepét („...és neki is jól esett, nagyon jól esett hallgatni. És ami azt illeti, nekem is jól esett elmondanom.”). Ezért Goszpodinov elbeszélésének

újra megemlíti a történetet, hogy megértse ki vagyok és hogy szeressen engem.”

Kato prehod kŕm drugo smislŕovo gnezdo v projekta stoi razkazŕt na Alek Popov „Bŕlgarskiŕt konduktor”. Maŕar da ne izmestva vŕprosa za ezika kato komunikativno sredstvo, kato go interpretira ot glednata toŕka na neŕovata kulturnoposredniŕeska funkŕcia (kato biliet kŕm golemia „koridor” na sveta, v kŕto sreŕcite sa sreŕci, a ne

razminavania), avtorŕt otreŕda maŕto v komunikativnia akt i na edin drug element – razkazvaneto na istoria, no istoria, kŕto da preodolee nedostatŕchnostta na ezika i da ima validnost otvŕd neŕovite graniŕi. t.e. razbiraneto ŕ da se upŕvava v samata neŕa, a ne v ezikovia ŕ izkaz. Taŕi idea se okazva centralna za drugite dvaŕma bŕlgarski avtori.

Imenno tehŕnite razkazi – na ŕeorgi Goszpodinov i Bojko Pencsev, oformŕt novo interpretativno gnezdo v projekta „Bŕlgarskiŕt konduktor”, kato opredeleno stranŕt ot favORIZIRANETO na vŕprosa za otŕŕstvavŕia obŕŕ ezik pri obŕŕvavaneto. Za razlika ot konduktor na Kostolani, za kŕtoŕto ne e vaŕno dali e razbiran ili ne,

tehŕnite heroŕi sŕznavaŕt lipŕata na verbalno komunikativno sredstvo v situaciaŕta na sreŕŕata si s ŕuzdozemnia pŕtnik, no te se polzvat ot taŕi lipŕa, za da razŕŕnat svobodno i v ŕirota svoje istorii. Liŕnata istoria – posredstvom liŕnŕto razkazvane, e pruzhinata na komunikativnia akt. Cez neŕa razkazvavŕiaŕt ŕ heroŕ proŕvŕvava aktivno oŕnoŕenie kŕm drugia – nezavisimo dali go izpitva, ili se vklŕŕvava v neŕovata igra na obŕŕvane, ili pŕk proŕto se streŕi da bŕde interesen i da privleŕe vŕimanie kŕm sebe si. Razkazvaneto na svoŕta istoria (ili istoria, pripoznata za svoŕa), umenieto v tova razkazvane za sebeizrazŕvane sŕdŕŕŕa potenŕial za obŕŕvane. Posredstvom razkazvaneto heroŕt na ŕeorgi Goszpodinov ot „Edna vŕora istoria” se osvobodŕvava ot kaŕestvoto si na ŕuŕd, nepoznat i bezinteresen spŕtnik vŕv vŕlaka i usŕvŕva da prevŕrne drugia v sluŕŕatel. Taŕa edna ezikovo obreŕena na nerazbirane situacia (neŕoviaŕt drug e angloezichniŕa Katriŕn, kŕtoŕto ne znae bŕlgarski) se transformira v pŕlnoŕenen komunikativen akt. Uŕloviaŕto za tova postiganie v interpretaŕiaŕta na Goszpodinov e razkazvavŕt da se identiŕificira s razkazvaneto – taŕa i ŕuŕdata istoria (taŕi ot „Kornel Eŕŕi”, izpolzvana v sluŕaŕa kato vŕori, vŕtreŕen razkaz) ŕe zazvŕŕi kato svoŕa i ŕe porŕdi razbirane. A razbiraneto, kŕto sŕnema ezikovite barieri meŕdu horata, se kŕpi na dve obŕŕŕatelŕstva – razkazvavŕiaŕt da zabŕavi za ezika („taŕa se bŕŕh unesŕl da mu razpravam, ta sam zabŕavix, ŕe onŕa goszpodin niŕŕo ne razbira”), a sluŕŕavŕiaŕt da sluŕŕa „hubavo”, kŕto znaŕi da izpitva udŕvolŕstvie ot sluŕŕaneto („...i na neŕo mu beŕe draŕo, draŕo. Pŕk i na men mi beŕe draŕo.”) Zatoŕa i dvukratno vnuŕenŕto poslania na razkaza na Goszpodinov e: „ŕe izleze, ŕe nai-hubavo se razbiraŕt horata, deŕto izobŕŕo

не си разбират езика.”

В същата посока са внушенията и на Бойко Пенчев в „Babylon Blue”. Той отива и по-далече – с това, че героят му сам не разбира какво говори, сам не знае какъв е езикът, на който разказва, дори не е сигурен дали разказва това, което мисли, че разказва на чуждоземния си спътник във влака, не е сигурен и кой е в действителност и дали не е иззел по някакъв начин функциите на кондуктора... Налице е една истинска модерна вавилониада на езикови и персонални идентификации. В нея езикът като комуникативно средство е също изместен от разказвача на истории и точно него прегръща чужденецът в коридора на влака – „...той прегръща не мен, а разказвача на истории, резонаторната кутия на онзи език, чийто смисъл мога само да гадая...”

Макар да се отнася с респект към текста на Костолани и да не се опитва радикално да променя посоката на внушенията му, разказът на Андраш Черна-Сабо „Деветата глава, в която дядо Димо, българският кондуктор се среща с елегантния детектив и за малко да започне нов живот” омаловажава обстоятелството за езиковото неразбирателство. В неговата версия разказването на личната история се е превърнало в ритуален акт, освободен от езика; историята се е превърнала в легенда, която не се интересува на какъв език я разказват и дали слушателите го владеят; важен е само нейният разказвач.

В текстовете на българските автори и на Черна-Сабо се разчитат послания, които можем да отнесем към актуалната за границата на двете столетия културна ситуация в един нов, глобализиращ се свят. И те са по посока на омаловажаването на езика като функционален елемент в комуникативния акт. Тези послания имат пряко отношение към културите на малките народи, каквито са българската и унгарската. Защото трябва да се открият перспективи за тяхното приемане и вписване в света, без на езика да се гледа като на билет за него; да се потърси упование за това в културнотворческите валенции на националните общности.

В литературно отношение най-интересен е текстът на Силард Борбей „Българският кондуктор”; той провокира и самостоятелен анализ от гледна точка на литературнокомуникативните си потенци и послания. В контекста на нашата тема ще отбележа, че той стои извън двете групи художествени вариации върху „Корнел Енци”. Борбей предлага два сюжета за възможното/невъзможно културно общуване между българи и унгарци – единия, като включва сюжета на Костолани в мистифициран фрагмент от Дневника на Кафка; а втория конструира като херменевтична интерпретация от позициите на Валтер Бениамин. Ако добавим към тях и спигафа – част от парламентарно изказване на Ищван Бенеш, тълкувателната призма добива усложнен постмодернистичен вариант. Накратко, предлаганите от автора перспективи на културното общуване между езиково чуждите народи са две: или през културните езици и поведенчески модели на Европа, или като се пренебрегне Европа и се заложи единствено на общата – особена и чужда на Европа, гранична поставеност на двата народа. В първия случай комуникативните възможности ще са стеснени до невъзможност. Българският кондуктор ще се опиянява от разказването на своята история, защото за него е важно да бъде чуто от другите, да бъде забелязан;

кétyszer is sugallt üzenete: „Végül még kiderül, hogy azok az emberek értik meg egymást a legjobban, aki egyáltalán nem beszélnek egymás nyelvére.”

Ugyanilyen szelleműk Bojko Pencsev sugallatai is a *Babylon Blue* című elbeszélésben. Ő még messzebb megy azáltal, hogy szereplője maga sem érti, mit beszél, nem tudja, milyen nyelven mesél, sőt még abban sem biztos, hogy azt meséli, amire gondol, hogy külföldi útítársának mesél a vonaton, abban sem biztos, hogy ki is ő valójában, és hogy nem vette-e át véletlenül egy kalauz szerepkörét... Igazi modern bábeli zűrzavar alakult ki a nyelvi és személyes identitások szintjén. Ebben a nyelvet kommunikációs eszközként kiszorítja a történet mesélője, a külföldi pedig a vonat folyosóján éppen őt öleli magához („nem engem ölelt meg, hanem a történet mesélőjét, annak a nyelvnek a rezonátordobozát, amelyről csak találgatni tudok”).

Bár tisztelettel viszonyul Kosztolányi szövegéhez, és nem igyekszik radikálisan megváltoztatni annak sugallatait, Csorna-Szabó András elbeszélése (címe: *Kilencedik fejezet, amelyben Dimo apó, a bolgár kalauz találkozik az elegáns detektívvle és majdnem új életet kezd*) háttérbe szorítja a nyelvi meg nem értés körülményét. Az ő változatában a személyes történet elbeszélése a nyelvtől megszabadított rituális aktussá válik; a történetből legenda válik, nem számít, hogy milyen nyelven beszélnek el, és hogy ennek a nyelvnek a hallgatók birtokában vannak-e, kizárólag a mesélő a fontos.

A bolgár szerzők és Csorna-Szabó szövegeiben olyan üzenetek olvashatók, amelyeket a két évszázad fordulóján aktuális kulturális szituációhoz köthetünk az új, globalizálódó világban. Ezek is a nyelvnek mint a kommunikációs aktus funkcionális elemének a háttérbe szorítását mutatják. Üzeneteik közvetlenül kapcsolódnak az olyan kis népek kultúráihoz, mint amilyen a bolgár és a magyar. Mert fel kell tánni azokat a perspektívákat, amelyekkel ezeket a népek el tudják fogadtatni magukat és helyet kérhetnek a nap alatt anélkül, hogy közben a nyelvre úgy tekintenék, mint belépőjegyre; ennek támasza pedig a nemzeti közösségek kultúraalkotó potenciálja.

Irodalmi értelemben talán a legérdekesebb Borbély Szilárd elbeszélése, a *Bolgár kalauz*, amely irodalom-kommunikációs üzeneteivel és potenciáival önálló elemzésre sarkall. A téma kontextusában megjegyzem, hogy ez az elbeszélés kívül esik az Esti Kornél-novellára írt művészeti változatokon. Borbély a bolgárok és magyarok között lehetséges/lehetetlen kulturális kommunikáció két változatát ajánlja. Az egyikben beleszövi Kosztolányi elbeszélését Kafka *Naplójának* egy misztifikált részletébe; a másikban pedig egy, Walter Benjaminhoz fűzött hermeneutikai értelmezésbe helyezi. Ha ezekhez hozzátesszük a választott mottót is – Benes István parlamenti felszólalásának egy részletét –, az értelmezési keret összetett posztmodern változatát kapjuk. Röviden összefoglalva, a különböző népek közötti kommunikáció perspektívái a szerző szerint vagy az európai nyelveken és viselkedési modelleken keresztül vezetnek, vagy Európa figyelmen kívül hagyásával egyedül a közös – Európa számára különös és idegen – határszerepből fakadó közösségre hagyatkoznak.

Az első esetben a kommunikációs lehetőségek a lehetetlenségig beszűkülnek. A bolgár kalauz megrészezől történetének elbeszélésétől, mert nem az a fontos neki, hogy mások is meghallják, hanem az, hogy észrevegyék. A magyar

utas pedig enged a nagyképűség és az érzéketlenség attól az Európától kapott kísértésének, amely évszázadokon át alakította a magyar szellemet. A másik esetben mindkét kultúra – mivel nyelveik egyformán érthetetlenek az európaiak számára – egyazon oldalon találja magát, pontosabban Európa határán, és ez lehet az egyedüli lehetőség a találkozásra. Vagy – amennyiben a bolgár nyelv úgy működik, mint a kirekesztődés jele –, a magyar európai önbizalma, aki láthatólag elsajátította az európai civilizációs normákat, nem feltétlenül jelenti azt, hogy oda is tartozik. Hiszen mindkét nyelv egyformán idegen Európa számára. Éppen ezért Borbély egy csodálatos álom körvonalait veti fel a tiszta nyelvről. Ez „a megértésnek az a formája, amelynél a beszélgetőtársak nem ismerik a másik nyelvét, és mégis, ennek ellenére vagy talán éppen ezért, közöttük párbeszéd alakul ki”.

A leírt álom találó lezárása lehet a jelen tanulmánynak, mert egyesülnek benne a Bolgár kalauz-projekt motivációi. Egyformán bennefoglaltatnak a bolgár és a magyar írók által felvázolt üzenetcsoporthoz. Ami pedig a projekt végső hatását illeti, ilyet ne keressünk. Csak az a tanúbizonyság marad, hogy a nyelvi eltérések ellenére a két irodalom keretében létrehozott szövegek szabadon áramlanak a két nyelven, ez pedig, ahogy Krasztev Péter is írja a bevezetőben: „...a legjobb, ami egy irodalmi szöveggel történhet. És másrészt pedig a legnemesebb módja a kultúrák közötti kommunikációnak.”

унгарский пътник ще следва високомерието и безчувствието, дадени му от онази Европа, която ги е усъвършенствала за векове духовно развитие. Във втория и двете култури – поради еднаквата чуждост на езиците си за европейца, ще се окажат на една и съща страна, по-точно на европейската граница, и това би била единствената им възможност да се срещнат. Или – ако българският език функционира като знак за изключване, европейското самочувствие на унгареца, който видимо е усвоил европейските цивилизационни правила, не е непременно знак за принадлежност. Защото и двата езика са еднакво чужди за Европа. Навярно тъкмо затова Борбей оконтурява един прекрасен блян – за чистия език като „онази форма на разбирането, при която говорещите си не познават езика на другия и все пак, въпреки това или може би точно заради това, между тях се осъществява диалог”.

Този блян е подходящ за финал на моето изложение, защото синтезира мотивациите на проекта „Българският кондуктор”. Той се приближава в еднаква степен към очертаните групи послания на българските и унгарските писатели. А що се отнася до крайния ефект на проекта, такъв няма. Има само свидетелства, че въпреки езиковата чуждост създадените в двете литератури текстове могат свободно да проникват в другата, а това, както сочи Петър Кръстев в предговора си, „е най-доброто, което може да се случи на един литературен текст. И в същото време най-благородният тип общуване между културите.”

Menyhárt Krisztina fordítása

Петър Сотиров*

Езиковите промени у съвременните българи в чужбина

Petar Szotirov*

Nyelvi változások a külföldön élő kortárs bolgárok körében

Смятам, че изследването на промените, настъпващи в езика на българите, които живеят в чужбина, е важно по няколко причини. Първата от тях е свързана с **обществения отзвук**, който в България намира езиковото поведение и езика на нашите сънародници, пребивавали по-дълго или все още пребиваващи в чужбина. Както широкото обществено мнение, така и мнението в първичните социални групи (семейството, приятелският кръг), е доста чувствително към въпросната тема. Със сигурност може да се каже, че то много негативно се отнася към лицата, в речта на които се проявява т. нар. **чуждo акцент**. Подобно езиково поведение обикновено се класифицира като неестествено, обидно за слушателите, дори непатриотично.

За обикновения българин, който никога не е преживявал продължително откъсване от родната езикова среда или пък професионално не се занимава с разглежданата проблематика, е съвсем нормално и естествено родният език във всякакви условия да се поддържа и запазва непокътнат. Затова положителна оценка получава езиковото поведение на български преселници, които са пребивавали през много продължителен период в чужбина и са запазили (почти) непроменен, „консервирали са“ родния си език.¹

Втората причина, поради която обектът **език на българите в чужбина** заслужава изследователски интерес, има **психолингвистични измерения**. В новата езикова среда родният език на имигрантите претърпява сблъсък с местния език – както на системно-структурно равнище (лексикално, фонетично, граматично), така и на комуникативно – напр. в областта на обществените норми на използване на езика². Последствията от този сблъсък са явления като

А. **күлфөдөн өлө болғарок нелвөбөн бөкөвтөкөзө вältözások nyomán követése több okból is fontos. Az egyik közölük az a társadalmi reakció, amit a hosszabb-rövidebb időt külföldön eltöltött vagy most is ott élő honfitársaink nyelvű viselkedése és nyelve vált ki Bulgáriában. Mind a széles közvélemény, mind pedig a szűkebb társadalmi kör (család, barátok) igen érzékenyen viszonyul a témához. Biztonsággal állítható, hogy az anyaországban rosszállóan viszonyulnak azon személyekhez, akiknek bolgár beszédében idegen akcentust vélnek felfedezni. Az ilyen nyelvű viselkedés természetellenesnek, a hallgatók számára sértőnek, sőt hazafiatlannak számít.**

Az egyszerű ember számára, aki soha nem élte át az anyanyelvi környezettől való tartós elszakadás élményét vagy szakmájánál fogva nem foglalkozik e problémakörrel, teljesen természetes, hogy az anyanyelv minden körülmény között fenntartható és érintetlen állapotában megőrizhető. Ezért azon bolgár emigránsok nyelvű viselkedését veszik jó néven, akik bár nagyon hosszú időt töltöttek el külföldön, mégis (szinte) érintetlenül őrizték meg – konzerválták – anyanyelvüket.¹

A másik ok, amiért a külföldön élő bolgárok nyelvével érdemes tudományos szempontból foglalkozni, a probléma **pszicholingvistikai** vetülete. Az új nyelvű környezetben a bevándorlók anyanyelve összeütközésbe kerül a környezeti nyelvvel – egyrésztől a szerkezet és a rendszer szintjén (a lexika, a fonetika és a grammatika), másrésztől a kommunikáció szintjén is: pl. a nyelvhasználat társadalmi normáiban.² Az összeütközés következményei az olyan jelenségek mint a kétnyelvűség és következményei: az

* Авторът е преподавател в Университета Мария Склодовска-Кюри (Люблин, Полша).

1 Напр. случаи на консервация на българския език сред българските емигранти във Венецуела представя Б. Байчев (1984: 372-375), за подобни случаи вж. също (Сотиров 2000: 53 и сл.).

2 По-подробно за същността на тези норми, наричани също **норми, управляващи речта или речеви норми**, вж. (Хъдсън 1995: 156 и сл.).

* A szerző a Marie Skłodowska-Curie Egyetem (Lublin, Lengyelország) oktatója.

1 Pl. Байчев mutat be eseteket a bolgár nyelv megőrzésére Venezuelában élő bolgárok körében (1984: 372–375), illetve hasonló eseteket vö. Сотиров (2000: 53).

2 Ezen normákról (más szóval nyelvet irányító normák vagy nyelvű normák) vö. részletesebben Hudson (1995: 156)

interferencia, a kódváltás, a nyelvvesztés stb. A pszicholingvisztika számára kétségtelenül különösen érdekesek a nyelvek közötti interakciók különböző esetei: pl. az eredetüket tekintve rokon és szerkezetükben is közelálló nyelvek között (mint a bolgár és a lengyel) vagy az egymással nem rokon, eltérő szerkezetű nyelvek között (mint a magyar és a bolgár). Fontos minden egyes kontaktusfajtánál a kölcsönhatások sajátosságainak összehasonlító tanulmányozása, azon szakaszok leírása, amelyeken a migráló személyek kétnyelvű fejlődése átmeny, illetve a nyelvvesztés folyamatainak, egymásutánosságának és hatókörének vizsgálata.

A harmadik ok, amely fontossá és aktuálissá teszi a migráns személyek nyelvi változásának kutatását, **szociolingvisztikai** természetű. Az egyik nyelvi környezetből a másikba kerülő személyek nyelvi viselkedésében és a náluk végbemenő nyelvi változások irányában döntő fontosságúak azok a tényezők, amelyek az egyén teljes körű társadalmi viselkedését határozzák meg. Ezen tényezőket a szociálpszichológia keretein belül írják le és tanulmányozzák, de ismert okokból a szociolingvisztika is figyelmet szentel nekik. Ezek közül fontos jelentőségű a közvélemény figyelembevétele, a pozitív attitűdök keresése, a presztízs elérése, vagyis általában a sokpólusú társadalmi térben való minél magasabb pozíció elérése (Goffman 1972: 319–346).

A bevándorlóknál igen fontos a nyelvi szituáció is, amelyen a használt nyelvi változatok rendszerét és a kommunikáció különböző sféráiban közöttük fennálló hierarchiát értjük³.

A nyelvi helyzet gyakran diglossziaként is jelentkezik, ez egy olyan jelenség amelynek a szociolingvisztikai szakirodalom igen nagy teret szentel.⁴ A szociolingvisztika számára szintén lényeges a nyelvi adaptáció folyamatának vizsgálata is – ennek lépcsőfokai, a nyelvi viselkedésben megjelenő reakciók,⁵ illetve az ezeket meghatározó tényezők. Az a tény sem hagyható figyelmen kívül, hogy a bevándorlókra vonatkozó legtöbb vizsgálat középpontjába eddig inkább a befogadó ország nyelvének elsajátítása állt, és csak kisebb mértékben foglalkoztak az anyanyelvüket érintő folyamatokkal (Nalborczyk 2003: 243–244).

Néhány, a kivándorló bolgár közösségek nyelvi viselkedésével foglalkozó tanulmány megemlíti, hogy ezen közösségek tagjai között a nyelvi változások a következő sorrendben zajlanak le: a) kezdeti kétnyelvűség; b)

интерференция, билингвизъм, превключване на кодовете, забравяне на езика и др. За психоллингвистиката безспорен интерес представляват случаите на контакт между отделни езици – между родствени в генеалогично и сравнително близки в структурно отношение езици (напр. български и полски) или между неродствени и далечни в структурно отношение езици (напр. български и унгарски). Важно е сравнителното изучаване на спецификата на взаимното влияние при всеки тип контакт, описанието на стадиите, през които протича билингвалното развитие на мигриращите субекти или пък изучаването на процесите на забравянето на езика, на последователността и обхвата на тези процеси.

Третата причина, която прави актуално и важно изследване на езиковите промени у мигриращи субекти, е от **социоллингвистично естество**. При лицата, преместващи се от една в друга езикова среда, решаващо значение за езиковото им поведение и за посоката на езиковите промени у тях имат факторите, които обуславят цялостното поведение на индивида в обществото. Тези фактори са изучавани и описвани в рамките на социалната психология, но по обясними причини сериозно внимание им отделя и социоллингвистиката. Сред тях важно значение например имат: съобразяването с общественото мнение, търсенето на положителен имидж, печеленето на престиж, въобще стремежът към по-високо място в многомерното социално пространство (Goffman 1972: 319–346).

При имигрантите специфичен облик има и *езиковата ситуация*, разбирана като съвкупност от използваните езикови варианти и йерархията между тях в различните сфери на комуникация.³ Тук често езиковата ситуация може да се проявява под формата и на диглосия – явление, на което е посветена значителна част от социоллингвистичните изследвания.⁴ Важни за социоллингвистиката също са изследванията на процеса на езиковата адаптация – на нейните етапи, на реакциите, отразени в езиковото поведение⁵, на факторите, които ги обуславят. Не без значение е и фактът, че в повечето изследвания върху имигрантите в центъра на вниманието досега се е оказвало усвояването на езика на страната на пребиваване, а в по-малка процесите, свързани с родния им език (Nalborczyk 2003: 243–244).

В някои от публикациите, посветени на езика и езиковото поведение на българските преселнически общности, се споменава, че езиковите промени сред членовете на тези общности протичат в следната последователност: *А. начален*

3 A nyelvi helyzet fogalmát részletesen vö. Никольский (1967; 1974); Швейцер-Никольский (1978); Виденов (1990; 2000 stb.) A magyarországi bolgár kisebbség nyelvi helyzetét részletesen a *Nyelv és élet, a magyarországi bolgárok szociolingvisztikai vizsgálata* c. könyv írja le (Сотиров 2000).

4 A klasszikus diglossziáról vö. pl. Ferguson (1959: 325–340), a kiterjedt diglossziáról Fishman (1967: 29–38), vagy Schiffman (1998: 205–216) koncepcióját a diglosszia 12 jellemző vonásairól. A bolgár szociolingvisztikában M. Виденов meghatározása az elfogadott (2005: 61), amely igen tág értelmezési keret, és amely szerint a diglosszia kereteibe nemcsak a különböző nyelvek kölcsönhatásai, hanem az egy nyelven belüli nyelvi változatok (az irodalmi nyelv és annak dialektusai) párhuzamos használata is beleértendő.

5 Az utóbbi években a nyelvi viselkedés fogalma került a bevándorlókkal foglalkozó szociolingvisztikai kutatások központjába. Ebbe beletartozik a «különböző nyelvek használata (az anyanyelv és a helyi nyelv – P. Sz. megjegyzése), a hozzájuk való viszony, kölcsönhatásuk, stb. (Nalborczyk 2003: 243).

3 По-подробно за понятието езикова ситуация вж. (Никольский 1967; 1974; Швейцер-Никольский 1978; Виденов 1990, 2000 и др.) Езиковата ситуация сред българското малцинство в Унгария е описана в изследването *Език и живот, Социоллингвистично изследване на българите в Унгария* (Сотиров 2000).

4 Вж. напр. (Ferguson 1959: 325–340) – за класическия тип диглосия, (Fishman 1967: 29–38) – за разширената диглосия или кондещията на Х. Шифман (Schiffman 1998: 205–216) за 12 характерни черти на диглосията. В българската социоллингвистика е приета дефиницията на М. Виденов (2005: 61), която е максимално широка и според която диглосия е дори ситуация, в която функционират както формации на различни, така и формации на един и същи език (напр. книжовен език и диалекти).

5 В последните години понятието езиково поведение се оказва в центъра на социоллингвистичните изследвания, посветени на имигрантите. В неговото съдържание се включва „използването на отделните езици (родния и местния – бел. м. П. С.), отношението към тях, взаимното им влияние и пр. (Nalborczyk 2003: 243)“.

билингвизъм; Б. прогресивен билингвизъм; В. интегрален (адекватен) билингвизъм; Г. регресивен билингвизъм; Д. остатъчен билингвизъм (вж. напр. Пачев 2006: 178-179). Представяйки подобно езиково развитие, авторите имат предвид историческото развитие на езиковата ситуация в рамките на по-големите компактни български имигрантски езикови общности от миналото, протичащо в рамките на няколко поколения (напр. българските градинари на бившата територия на Австро-Унгария). Характерно тук е, че отделните стапи в езиковото развитие са присъщи не на едни и същи лица, а на различни групи или поколения преселници, за които са характерни много общи черти в областта на езиковото им поведение и по отношение на представянето от тях език. По тази причина изследванията на старите преселнически общности могат да бъдат провеждани с методите на **макросоциolingвистиката**, която има за обект езикови явления с масов характер, включително езиковото поведение на големи езикови общности.

При съвременните български преселници проблемът за проучването на езиковите промени у тях е по-сложен – главно поради факта, че те по същество не представляват езикови колективи, обединени от различни форми на социално взаимодействие,⁶ а обикновено живеят разпръснато из територията на дадена страна и само условно са обединени от признака *носител на българския език*.⁷ Освен това различен е и техният социален облик – те са представители на най-различни социални групи по отношение на признаците пол, възраст, местопроизход, образование, професия и др. Затова за тяхното адекватно изследване е необходимо да се приложи и по-различна методика – преди всичко от областта на **микросоциolingвистиката**, която се занимава с езика и езиковото поведение на отделни субекти в първичните социални групи.⁸

В последните няколко години обект на моите изследвания са българите, живеещи в две от страните на централна Европа – Унгария и Полша. Тези изследвания станаха възможни благодарение на дългосрочното ми пребиваване в тези страни: най-напред в Унгария в продължение на 4 години, после, в продължение на 10 години и в момента, в Полша. Личните ми проучвания обхващат няколко десетки лица – българи, преселили се по различно време и по различни причини в тези страни. Общата ми констатация относно представянето от тях езиково състояние е, че то може да се намира на всяка една точка в двумерното езиково пространство, представено от родния език (L1) и местния език (L2), като лицата могат да представят всеки от изброените по-

progresszív kétnyelvűség; c) integratív (adekvát) kétnyelvűség; d) regresszív kétnyelvűség; e) maradvány kétnyelvűség (vö. Пачев 2006: 178-179). A nyelvi fejlődés részletes leírásakor a szerzők a nyelvi helyzet fejlődését mutatták be a nagyobb, többen élő bolgár bevándorló közösségeknél a múltban, amelyek néhány generáció alatt zajlottak le (pl. a bolgár kertészek az Osztrák–Magyar Monarchia területén). Jellemző, hogy a nyelvi fejlődés különböző szakaszai nem ugyanazon személyeknél játszódnak le, hanem az áttelepülők különböző csoportjainál vagy nemzedékeinél, amelyeket számos közös vonás jellemez nyelvi viselkedésüket és az általuk képviselt nyelv tekintetében. Éppen ezért a régi bevándorlócsoporthoz vizsgálatait leginkább a makroszociolingvisztika eszközeivel lehet lefolytatni, amelynek tárgya a tömeges jellegű nyelvi jelenségek kutatása, beleértve a nagy nyelvi közösségek nyelvi viselkedését is.

A mai bolgár kivándorlók körében lezajló nyelvi változások kutatásának problematikája valamivel összetettebb – főleg amiatt, hogy ezek a csoportok lényegükben fogva nem alkotnak nyelvi közösségeket⁶, amelyeket a társadalmi kölcsönhatások különböző formái egyesítenek, hanem szórványban élnek egy adott ország területén, és csak feltételesen egyesíti őket az a tény, hogy hordozói a bolgár nyelvnek.⁷ Emellett eltérő a szociális jellegük is – a kivándorlók a legkülönbözőbb társadalmi csoportok képviselői nem, életkor, származási hely, végzettség, foglalkozás stb. tekintetében. Ezért az ő adakvát kutatásukhoz más módszereket kell alkalmazni – mindenek előtt a mikroszociolingvisztika területéről, amely az elsődleges társadalmi csoportok egyes egyedeinek nyelvét és nyelvi viselkedését elemzi.⁸

Az utóbbi években két, Közép-Európában – Magyarországon és Lengyelországban – élő bolgár közösség képezte kutatásaim tárgyát. Ezek a kutatások azért valósultak meg, mert lehetőségem volt a két országban hosszabb időt eltölteni: Magyarországon négy évet, míg Lengyelországban az elmúlt tíz évet máig. Az általam végzett kutatások több tíz személyre terjedtek ki – olyan bolgárokról, akik eltérő időben és más okok miatt települtek át ezekbe az országokba. Általános megállapításom az általuk képviselt nyelvi állapotról az, hogy az a kétpólusú nyelvi tér bármely pontján helyezkedhet el, amelyet az anyanyelv (L1) és a közösségi nyelv (L2) alkot, úgy, hogy a személyek bármely, fent

6 За схващанията, свързани с понятията *езикова общност* и *речева общност*, от една страна, и *езиков колектив* и *речев колектив*, от друга, вж. (Швейцер 1977; Hymes 1977: 47), подробен обзор също вж. (Пачев 2006: 32 и сл.).

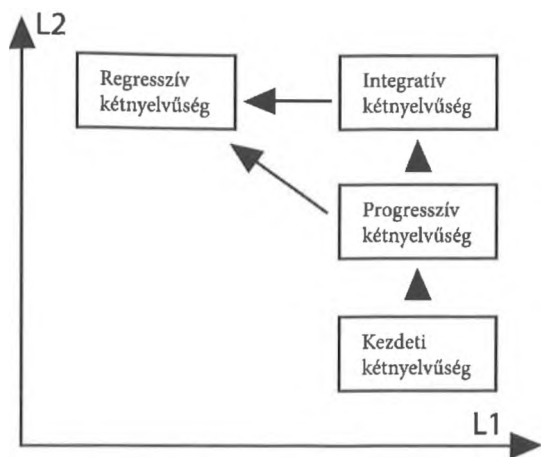
7 Така например за разлика от старите българи градинари, които са населявали компактно главно три унгарски района – столицата Будапеща и градовете Пейч и Мишколц, съвременните българи в Унгария живеят в около 170 населени места (Сотиров, цит. съч., с. 36). Подобно е положението и в друга средноевропейска страна – Полша, където 2-3 хиляди българи живеят разпръснато по цялата територия на страната.

8 За същността на микро- и макросоциolingвистиката и за отношенията между тях вж. (Fishman 1972: 435-453), също (Виденов 2000: 229-231).

6 A nyelvi közösség és a beszélő közösség, illetve a nyelvi kollektíva és a beszélő kollektíva fogalmairól vö. Швейцер (1977), Hymes (1977: 47), továbbá részletes leírását adja Пачев (2006: 32).

7 Így például, eltérően a régi bolgár kertészekről, akik kompakt közösségekként főleg három magyarországi területen laktak (Budapesten, illetve Pécsen és Miskolcon), a mai magyarországi bolgárok mintegy 170 településen vannak jelen (Сотиров, id. mű, 36). Hasonló a helyzet Lengyelországban is, ahol 2-3 ezer bolgár lakik az ország teljes területén szétszórva.

8 A mikro- és makroszociolingvisztika lényegéről és a közöttük lévő különbségekről vö. Fishman (1972: 435-453), illetve Виденов (2000: 229-231).

1. Ábra: A külföldön élő bolgárok nyelvi fejlődése

említett kétnyelvűség-típushoz tartozhatnak (1. ábra).

Érdemes megjegyezni, hogy a megfigyelt személyek nyelvi fejlődésének útja nem az egyedüli lehetséges, és nem követi pontról pontra a szakaszokat a kezdeti kétnyelvűségtől a maradvány kétnyelvűségig, mindeképpen áthaladva a progresszív, integratív és regresszív kétnyelvűség szakaszain át. Így például néhány személy megmaradhat a kezdeti kétnyelvűség szintjén, mások elérik a progresszív kétnyelvűséget, sőt egyesek akár az integratív kétnyelvűség fázisába is kerülhetnek. Érdekes, hogy számos külföldön élő bolgár esetében a nyelvi fejlődés a kezdeti kétnyelvűségből a regresszív kétnyelvűség felé halad, ők elérik a progresszív bilingvizmus szakaszát, de kihagyják az integratív kétnyelvűséget. Érdemes megjegyezni, hogy a maradvány kétnyelvűség, illetve az anyanyelv teljes elfelejtésével járó állapot (az ún. nyelvhalál) egy mai bolgár bevándorló egyéi életében aligha megy végbe.

Minden egyes bevándorló nyelvi állapota számos, különböző tényező hatására alakul ki, és az egyik legnagyobb kutatói probléma a megfelelő módszer kiválasztása, amivel ki lehet mutatni, melyik, milyen fokban befolyásolja az adott egyén nyelvi viselkedését. Véleményem szerint a bevándorlók körében lezajló nyelvi változások megállapításához és magyarázatához legnagyobb jelentőségűek a következő adatcsoportok: 1) társadalmi és demográfiai adatok; 2) adatok a nyelvi helyzetről; 3) az anyanyelvre és a környezeti nyelvre vonatkozó ismeretek; 4) az egyén belső személyes tulajdonságainak ismerete. Ezek a tényezők, együtt vagy külön-külön, meghatározzák a bevándorlók nyelvi viselkedését, ez pedig saját részről meghatározza a náluk végbe menő nyelvi változásokat. Ezért nézeteim szerint, a felsorolt adatok beszerzésének egyik módja a részletes egyéni nyelvi dossziék létrehozása a lehető legtöbb adatközlővel. Segédeszközként használható az előre elkészített kérdőív, amely lehetővé teszi a már felsorolt adatok gyűjtését. Nagyobb tudományos értéke a rejtett módszerrel folytatott adatgyűjtésnek lenne.

A témában már elvégzett vizsgálatok eredményei lehetőséget nyújtanak arra, hogy néhány előzetes megállapítást tegyünk a Magyarországon, illetve Lengyelországban tartósan élő bolgárok anyanyelvére vonatkozóan:

Фигура 1. Езиковото развитие на българите в чужбина

горе типове билингвизъм (вж. Фиг. 1).

Заслужава да се отбележи, че пътят на езиковите промени у наблюдаваните лица не е единствен и не следва последователно етапите от начален билингвизъм до остатъчен билингвизъм, минавайки непременно през прогресивен, интегрален и регресивен билингвизъм. Така например някои от лицата могат да останат в състояние на начален билингвизъм, други – да достигнат до състояние на прогресивен билингвизъм, трети – да се окажат в състояние на интегрален билингвизъм и пр. Интересно е, че за много от живеещите в чужбина българи езиковото развитие от начален билингвизъм следва пътя към регресивен билингвизъм, като минават през прогресивен билингвизъм, подминавайки състоянието на интегрален билингвизъм. Заслужава да се отбележи, че случаите на остатъчен билингвизъм и състоянието, представлящо пълна забора на родния език (т. нар. *смърт на езика*) в рамките на живота на един съвременен български преселник едва ли е възможно. Езиковото състояние на всеки имигрант се е оформило в резултат на действието на много и различни фактори и един от най-важните изследователски проблеми е изборът на подходяща методология за установяването на степента на влияние на всеки от тях. Смятам, че най-голямо значение за установяването и обяснението на езиковите промени у преселниците има събирането на няколко групи данни: 1) социално-демографски данни, 2) данни за езиковата ситуация, 3) данни по отношение на родния и местния език, 4) данни за вътрешната структура на личността. Всеки от факторите, поотделно и в комбинация с останалите, определя езиковото поведение на лицата имигранти, а то пък, от своя страна, обуславя езиковите промени у тях. Смятам, че един от начините за получаване на изброените по-горе данни е съставянето на подробни лични езикови досиета на възможно най-голям брой изследвани субекти. Като помощно средство тук би могла да се използва предварително съставена анкета, предвиждаща събирането на посочените вече типове данни. По-голяма научна стойност биха имали тези, събирани по метода на скритото наблюдение

Резултатите от направените вече проучвания по обсъжданата тук тема ми позволяват да направя някои предварителни изводи относно промените в областта на родния език у българите, които са се преселили и живеят постоянно в Полша и Унгария:

1. У повечето от наблюдаваните субекти езиковите изменения са **обективни** и демонстрирането им от страна на техните носители не е подчинено на никакви специални прагматични цели (напр. обръщане на внимание към своята особа, оразличаване или търсене на престиж). Тези изменения имат психолингвистична основа и са свързани с работата на паметта в процеса на използването на езика.

2. Оказва се, че **времето** не е единственият, нито е основният фактор, който обуславя езиковите промени и процесите на т. нар. „забравяне на езика“. Потвърждение на тази теза са, от една страна, лицата с малък имигрантски стаж, показващи значителни изменения в областта на родния език, от друга – лицата, които дълго време са пребивавали в чужда езикова среда, и не са претърпели изменения по отношение на българския език.

3. Съществено значение за езиково развитие на българските имигранти в новата езикова среда има факторът **възраст в момента на преселване**. У лицата, които в по-ранна възраст са се преселили, с по-голяма вероятност и с по-бърза скорост настъпват изменения в областта на родния език. Това може да се обясни с факта, че те, макар да са изградили основната си или пълната граматическа компетентност (напр. граматическата категориална система) в българска езикова среда, голяма част от лексиката и от комуникативната компетентност (стиловете, нормите на речта) за първи път формират във връзка с новата езикова среда. Затова, според мен, естествени са затрудненията, които се пораждат при използването на българския език от подобни лица в комуникативни ситуации, които за първи път са били обслужвани от новия език.

4. Важни социални фактори за същността на езиковите промени у мигриращите лица имат социалните фактори **образование и професия**. Те в голяма степен определят начина на реализация и въобще на функциониране в новата среда, спецификата на общуване, характера на езиковата ситуация. Наблюденията показват, че за някои от преселилите се българи високото образование и престижната професия, а не демонстрирането на добър местен език, са главното средство за постигане на положителен имидж в местното общество. Те не са мотивирани да овладяват този език на високо равнище във всичките му области (напр. на фонетиката, граматиката, лексиката, стилистиката, нормите на езиково общуване), а се задоволяват само с постигане на езиково равнище, позволяващо постигането на прагматични цели в комуникацията. В резултат на това родният език на подобни лица не е подложен на силен натиск от страна на местния език и затова се поддържа през по-продължително време непроменен или слабо променен. Обратен може да бъде случаят с лица, заминали от България с по-ниско образование и без престижна професия, които в новата среда се стараят да получат обществено признание. При трета група лица имигранти образованието и професията формират такава езикова ситуация в служебната сфера, която предполага широк досег с местния език, който е основно средство за реализация на служебните задължения (напр. преводач, преподавател, лекар и под.). Подобни лица, при специални усилия от тяхна страна да поддържат родния си език, могат да постигнат състояние на интегрален билингвизъм, а при липса на такива усилия – до регресивен билингвизъм след непродължителен период.

5. Обхватът на езиковите промени у българските

1. А legtöbb megfigyelt személynél a nyelvi változások objektívek, és a nyelv hordozói nem azért használják ezeket, hogy sajátos pragmatikai célokat érjenek el (pl. felhívják magukra a figyelmet, különbözzenek vagy társadalmi presztízt keressenek). E változásoknak pszicholingvisztikai alapjuk van és leginkább a memória működésével kapcsolatosak a nyelvhasználat folyamatában

2. Kiderült, hogy az idő nem az egyedüli, de nem is a legfontosabb tényező, amely a nyelvi változásokat és az ún. nyelvfelértés folyamatát meghatározza. Ezt az állítást alátámasztják egyrésztől azon személyek esetei, akik bár viszonylag rövid idejű kivándorló tapasztalattal rendelkeznek, mégis jelentős változásokat produkálnak anyanyelvi viselkedésükben, másrésztől pedig azok az egyének, akiknél igen hosszú külföldi tartózkodás ellenére sem találunk változásokat a bolgár nyelv tekintetében.

3. A bolgár bevándorlók nyelvi fejlődésében fontos szereppel bír a kitelepülés pillanatában betöltött életkor. Azon személyeknél, akik fiatalabb korban hagyták el hazájukat, nagyobb valószínűség szerint és gyorsabban fognak végbe menni az anyanyelv változásai. Ez azzal a ténnyel magyarázható, hogy bár ezek a személyek alapvető vagy akár teljes grammatikai kompetenciájukat (pl. a nyelvtani kategóriák rendszerét) bolgár nyelvi környezetben építették ki, a lexika és kommunikatív kompetencia (stílus, beszédnormák) nagy részének elsajátítása már az új nyelvi környezetben történik. Ezért, nézeteim szerint, természetesek azok a nehézségek, amelyekkel ezek az egyének találkoznak olyan, bolgár nyelvű kommunikációs helyzetekben, amelyeket eddig az új nyelven oldottak meg.

4. A bevándorlók körében lezajló nyelvi változásokat olyan társadalmi tényezők is erősen befolyásolják, mint a végzettség és a foglalkozás. Ezek nagy mértékben meghatározzák az érvényesülés módját és egyáltalán a létezését az új környezetben, a kommunikáció sajátosságait, a nyelvi szituációk jellegét. A megfigyelések azt mutatják, hogy néhány kivándorló bolgár számára a magas képzettség és a tekintélyek örvendő foglalkozás, nem pedig a helyi nyelv magas szintű ismeretének demonstrálása a fő eszköz a pozitív imázs elérésére a befogadó társadalomban. Ezek a személyek nem érznek motivációt arra, hogy a helyi nyelv minden szegmensét magas szinten sajátítsák el (pl. a fonetika, a nyelvtan, a lexika, a stilisztika, a nyelvi kommunikáció normái stb.), hanem megelégszenek azzal, hogy a második nyelvet csak olyan szinten sajátítsák el, amely lehetővé teszi a pragmatikai célok elérését a kommunikációban. Ennek következtében e személyek anyanyelve nincsen kitéve erős nyomásnak a helyi nyelv által, és ezért hosszú időn keresztül változatlanul vagy csak kisebb változásokkal tartható fenn. Ennek az ellenkezője játszódhat le olyan egyénnel, akik Bulgáriából alacsonyabb végzettséggel és presztízs nélküli szakmával távoztak, akik arra törekscenek, hogy elismerést vívjának ki az új környezetben. A bevándorlók harmadik csoportjánál a végzettség és a foglalkozás olyan nyelvi helyzetet hoznak létre a munkahelyi környezetben, amely a helyi nyelvvel való széles körű érintkezést

feltételezi, amely fő eszköze a munkahelyi kötelezettségek teljesítésének (pl. fordító, oktató, orvos stb.). Ezek a személyek, amennyiben hajlandók jelentősebb erőfeszítéseket tenni anyanyelvük megőrzésére, elérhetik az integratív kétnyelvűség állapotát; illetve az ilyen erőfeszítések hiányában rövid időn belül a regresszív kétnyelvűség helyzetét.

5. A bolgár bevándorlók anyanyelvét érintő nyelvi változások terjedelme nagyban függ a nyelvi helyzet típusától, amelyben ezek a mindennapok során működnek. Fontos például a családi helyzet, hogy vegyes vagy egynemzetiségű családról van-e szó, illetve a családon belüli, családtagok közötti nyelvi kommunikáció is. A baráti és a munkahelyi kommunikációs szférára jellemző nyelvi helyzet szintén nagymértékben befolyásolja az anyanyelvben lezajló nyelvi változások mértékét és lényegét, továbbá a nyelvi fejlődést az idegen társadalmi és kulturális térben.

6. A jelenkori bolgár kivándorlónál, akik igyekeznek egyénileg érvényesülni a befogadó országban, vagyis nem tagjai nagy tömegű kivándorlócsoporthoz, különös jelentőséggel bírnak a belső személyiség jegyei, pl. a befogadó ország, társadalom és annak nyelve iránti viszony (attitűd), továbbá az egyén természete, nézetei, hozzáállása, a célok eléréséhez használt stratégiái stb. A személyiség belső felépítésétől függ az olyan jelenségek megnyilvánulása és mértéke mint az akkulturáció és annak eredményei, pl. az asszimiláció, integráció, dekulturáció és egyebek (vö. Иванов 1998: 19–20). Az akkulturáció megjelenése nagyban befolyásolja a nyelvet, sőt mi több: rajta keresztül érvényesül. Így például az anyanyelv elfelejtésének eseteit nagy részben kíséri a kulturális asszimiláció, végletes esetekben pedig az ún. identitásbeli krízis is.

Összefoglalásként elmondható, hogy a jelenkori bolgár migránsok nyelve és nyelvi viselkedése sokkal összetettebb kutatói feladatot jelent, összevetve a nagyszámú bolgár áttelepülő csoportok tagjainak nyelvvel és nyelvi viselkedésével a múltban. Ezért más kutatói módszertan használata is indokolt, amelynek központjában az egyes egyedek megfigyelése és a leírása áll, és amelyik nemcsak a nyelvben végbemenő változások regisztrálását feltételezi, hanem tanulmányozásukat és elmagyarázásukat, mint azon eltérő tényezők eredményeit, amelyek meghatározzák az egyén teljes körű nyelvi viselkedését az új kulturális és nyelvi közegben való társadalmi érintkezés során.

преселници в областта на родния език в голяма степен са обусловени от **типа езикова ситуация**, в която ежедневно функционират. Важно е например семейното положение, структурата на семейството, напр. смесено или еднонационално семейство, начина на езиково общуване в семейството между неговите членове. Езиковата ситуация, която е характерна за приятелската и служебната сфера на общуване също в много голяма степен са решаващи за размера и същността на езиковите промени в областта на родния език и въобще за езиковото развитие в чуждата обществено-културна среда.

6. При съвременните български преселници, за които е характерна индивидуална реализация в страната на преселване, т. е. не са част от масови преселнически групи, особено значение за езиковото състояние има **вътрешната структура на личността**, напр. отношението (т. нар. атитюд) към местната страна и нейното общество, към езика, характерът на лицето, неговите разбирания, възгледи, стратегии за постигане на целите и пр. От вътрешната структура на личността зависи проявата и обхвата на явление като *акултурация* и на нейните резултати, напр. *асимиляция*, *интеграция*, *декултурация* и под. (вж. Иванов 1998: 19–20) Проявите на акултурация в значителна степен засягат и езика, нещо повече – проявяват се чрез него. Така например случаите на забравяне на родния език в значителна степен най-често са съпроводени от прояви на асимиляция в културно отношение или, в крайни случаи, от т. нар. *криза на идентичността*.

В обобщение може да се каже, че езикът и езиковото поведение на съвременните български преселници представляват далеч по-сложен изследователски обект в сравнение с езика и езиковото поведение на членовете на големите български преселнически общности в миналото. По тази причина е необходимо и използването на по-различна изследователска методика, в центъра на която е наблюдението и описанието на отделни субекти и която предполага не просто регистриране на езиковите изменения, а изучаването и обяснението им като резултат от разнообразните фактори, определящи цялостното езиково поведение на субекта в процеса на социалното му взаимодействие в новата културна и езикова среда.

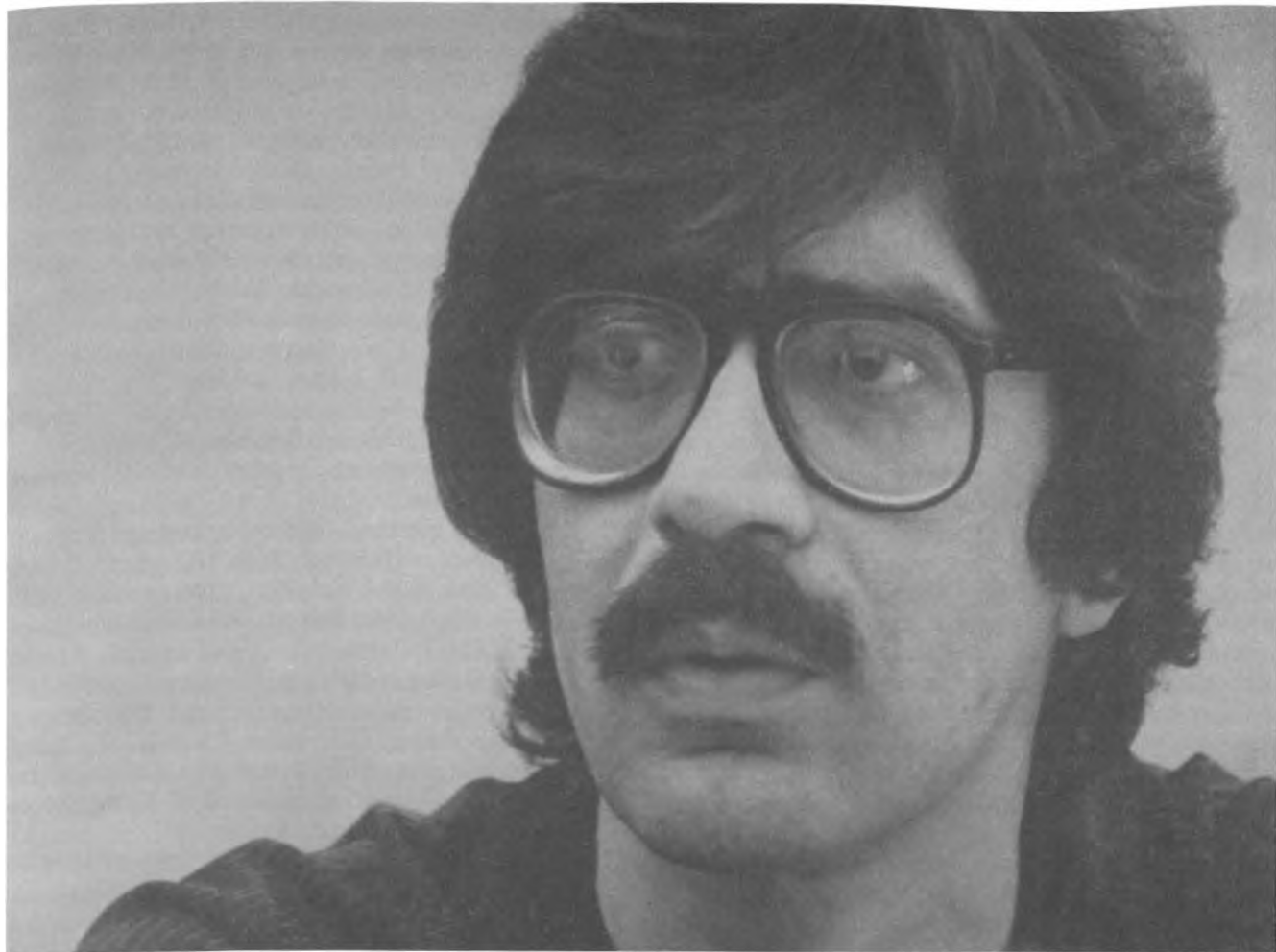
ЛИТЕРАТУРА

- Байчев, Б. 1984, Образец от говора на българите във Венецуела, В: Български език, София, БАН, , кн. 4, с. 372-375.
- Виденов, М. 1990, Съвременната градска езикова ситуация, СУ, София.
- Виденов, М. 2000, Увод в социолингвистиката, Делфи, София.
- Виденов: Виденов, М. 2005, Диглосията, „Марин Дринов“, София.
- Иванов, И. П. 1998, Етносите, серия „Педагогическа социология“, АКСИОС.
- Никольский, Л. Б. 1967, Изучение языковой ситуации как прикладная языковая дисциплина (К постановке вопроса), В: Историко-филологические исследования, Москва.
- Никольский, Л. Б. 1974, О предмете социолингвистики, В: Вопросы языкознания, 1.
- Пачев, А. 2006, Езиковите общности в условията на европеизация и глобализация, Сема РШ, София.
- Сотиров, П. 2000, Език и живот. Социолингвистично описание на българите в Унгария, Българско републиканско самоуправление, Будапеща 2000.
- Швейцер, А. Д. 1977, Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. Москва.
- Швейцер, А. Д. –Никольский, Л. Б. 1978, Введение в социолингвистику, Москва.
- Ferguson, Charles A. 1959, Diglossia, “World”, 15:2, s. 325-340.
- Fishman, J. A. 1967, Bilingualism with or without diglossia. Diglossia with or without bilingualism, “Journal of Social Issues”, 23:2, s. 29-38.
- Fishman, J. A. 1972, Domains and relations between mikro- and macrosociolinguistics, in J. J. Gumperrz, D. Hymes (red.) Directions in sociolinguistics, the ethnography of communication, New York, Chicago.
- Goffman, E. 1972, On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. In: Laver & Hutcheson.
- Hymes, D. 1977, Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Nalborczyk, A. S. 2003, Zachowania językowe imigrantów arabskich w Austrii, Warszawa, DIALOG.
- Schiffman, H. F. 1998, Diglossia as a Sociolinguistic Situation. – In: Handbook of Sociolinguistics. Oxford, s. 205-216.

IRODALOM

- Байчев, Б. 1984, Образец от говора на българите във Венецуела, В: Български език, София, БАН, кн. 4, с. 372-375.
- Виденов, М. 1990, Съвременната градска езикова ситуация, СУ, София.
- Виденов, М. 2000, Увод в социолингвистиката, Делфи, София.
- Виденов: Виденов, М. 2005, Диглосията, „Марин Дринов“, София.
- Иванов, И. П. 1998, Етносите, серия „Педагогическа социология“, АКСИОС.
- Никольский, Л. Б. 1967, Изучение языковой ситуации как прикладная языковая дисциплина (К постановке вопроса), В: Историко-филологические исследования, Москва.
- Никольский, Л. Б. 1974, О предмете социолингвистики, В: Вопросы языкознания, 1.
- Пачев, А. 2006, Езиковите общности в условията на европеизация и глобализация, Сема РШ, София.
- Сотиров, П. 2000, Език и живот. Социолингвистично описание на българите в Унгария, Българско републиканско самоуправление, Будапеща 2000.
- Швейцер, А. Д. 1977, Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. Москва.
- Швейцер, А. Д.–Никольский, Л. Б. 1978, Введение в социолингвистику, Москва.
- Ferguson, Charles A. 1959, Diglossia, “World”, 15:2, s. 325-340.
- Fishman, J. A. 1967, Bilingualism with or without diglossia. Diglossia with or without bilingualism, “Journal of Social Issues”, 23:2, s. 29-38.
- Fishman, J. A. 1972, Domains and relations between mikro- and macrosociolinguistics, in J. J. Gumperrz, D. Hymes (red.) Directions in sociolinguistics, the ethnography of communication, New York, Chicago.
- Goffman, E. 1972, On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. In: Laver & Hutcheson.
- Hymes, D. 1977, Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Nalborczyk, A. S. 2003, Zachowania językowe imigrantów arabskich w Austrii, Warszawa, DIALOG.
- Schiffman, H. F. 1998, Diglossia as a Sociolinguistic Situation. – In: Handbook of Sociolinguistics. Oxford, s. 205-216.

Menyhárt Krisztina fordítása

Виктор Пасков* Хаймве

Viktor Paszkov* Heimweh

Viktor Paszkov (1949-2009) bolgár író, muzsikus, zenetudós és film-dramaturg. Szófiában született 1949-ben. 1976-ban végezte el a lipcei konzervatóriumot, 1980-ig Németországban dolgozott, mint zeneszerző, énekes (dzsessz és opera) és kritikus. 1987-től a Bojana Játékfilm Stúdió igazgatója. Paszkov első könyve a „Fiatalok gyilkosságok” (1986), a második, a „Georg Henich balladája” (1987) a külföldi irodalom nagydíját nyerte Franciaországban, a Bordeaux-i Könyvszalonnán, és a legtöbb nagy európai nyelvre lefordították. Kiadta továbbá a Németország, piszkos mese és az Egy szerelem boncolása című regényt, a Gauguin nézőpontja című elbeszéléskötetet, valamint a Big Business című novellát. A Siela Könyvkiadó a közeljövőben megjelenteti az összes művét.

Виктор Пасков (1949-2009) е български писател, музикант, музиковед и кинодраматург. Роден е в София през 1949 година. Завършва консерватория в Лайпциг през 1976 г., до 1980 г. работи в Германия като композитор, певец (джаз и опера) и критик. От 1987 г. става редактор в Студия за игрални филми „Бояна“. Първата книга на Пасков е „Неврътни убийства“ (1986), втората, „Балада за Георг Хених“ (1987) печели голямата награда за чуждестранна литература на Салона на книгата в Бордо, Франция и е преведена на повечето големи европейски езици. Издал е още романи „Германия, мръсна приказка“ и „Аутопсия на една любов“, сборникът с разкази „Гледната точка на Гоген“ и повестта „Big business“. Предстои издаването на пълните му съчинения в издателство „Сиела“.

Събудих се в три след полунощ, стая 604, хотел „Варнов“, Росток. Вън валеше сняг, валеше, валеше. Бях сънувал нещо лошо. От радиатора се носеше тъмно, подземно бумтене, вой и писукане, сякаш дяволът се е скрил в дебелиите потни тръби на парното и музицира.

На пода се търкаляше писмото на Велизар, приятел от детинство. Жизнерадостно и без новини, то завършваше като всичките му писма – „Върни се! Кога ще се върнеш?“

„Къде да се върна – мислех си. – Вкъщи? След толкова години скитане из градове и държави, къде е „вкъщи“? На кой мистериозен меридиан е проснато това „вкъщи“ и какво точно се очаква от мен да изпитвам, връщайки се: тревога, щастие, надежда, страх, любов, ненавист, сърцебиене, световъртеж?“

На сутринта реших да се поразходя из Варнемюнде. Пристигнах към девет. Купих цигари от една лавка и тръгнах по кея. Малките туристически корабчета образуваха дълга редица. Обвити от мъглата и леко поскърцващи, те напомняха илюстрация от детска книжка с морски истории.

По брса нямаше никой. Имах чувството, че всеки момент ще се стъмни, тъй сиво бе наоколо. Вятърът бе остър, аз – недоспал. Мръзних. За мой късмет, току-що отваряха кърчмите. Отбих се в „Рибарската стая“. Съдържателят изръмжа нещо като поздрав и отиде да си облече униформата. В летните атракции за туристи влизаше да изглежда като пират. Не разбирах защо трябва да го прави и през зимата. Седнах на масата и пак прочетох писмото, за който ли път. После го прибрах. После се загледах навън. Сиво. Сиво море, сиво небе, сливащо се с морето, сиви кораби. От време на време прелитаха сиви птици, увисаха за миг във въздуха като носни кърпи и се плъзгаха над морето.

По стените бяха окачени мостри от всички видове моряшки възли, корабни кормила, мрежи и капитански картини. Не портрети на капитани, а картини, рисувани от капитани. Вариации на „Деветия вал“, катастрофата на „Титаник“, удавници върху греди, спасяващи се удавници, всякакви удавници.

В един от ъглите видях интересна картина. Под нея пишеше „Поглед към Истанбул“ и подпис: капитан Хирш, 1911 г. Тя светеше с чистите си бои във всички цветове на спектъра. В картината имаше толкова радост и динамика, тя тъй пулсираше и кънтеше, че изпитах уважение към капитан Хирш.

Но веднага след това си казах, че това е чиста случайност и по всяка вероятност е единствената му добра картина. И защо по дяволите се е подписал капитан Хирш? Хирш е напълно достатъчно. Хирш – и точка. Защо трябва да парадира, че е капитан и че освен това може да рисува картини. Майната ти, капитан Хирш, помислих злобно и поръчах рибена чорба.

Напоследък всичко, което четях, чувах, мислех, виждах, ми се струваше плоско, равно и тъпо. Всичко ме изпълваше с раздражение.

Ето и сега – капитан Хирш...

Éjfél után háromkor ébredtem fel, Hotel Warnow, Rostock. Odakinn esett a hó, esett, esett. Valami rosszat álmodtam. A radiátorból sötét, földmélyi dübörgés, vonítás és sívítás hallatszott, mintha az ördög bújt volna be zenélni a vastag, gyöngyöző fűtéscsövekbe.

A padlón gyermekkori barátom, Velizar levele hevert. Vidoran és újságok nélkül ugyanúgy végződött, mint minden levele: „Gyere haza! Mikor jössz haza?“ „Hova menjek haza – gondoltam. – Otthon? Annyi év csavargás után városokban és államokban, hol van az „otthon“? Melyik misztikus meridiánon terül el az az „otthon“, és mit kellene éreznem, ha odaérek: izgatottságot, boldogságot, reményt, félelmet, szerelmet, gyűlöletet, szívdobogást, szédülést?“ Reggel elhatároztam, hogy sétálok egyet Warnemündében.

Kilenc körül érkeztem. Cigaretta-t vettem egy bódében, és elindultam a kikötőben. A kis turistahajók hosszú sorban álltak. Ködbe burkolódzva halkán csikorogtak, olyanok voltak, mint tengeri történeteket tartalmazó gyermekkönyv illusztrációja. A part néptelen. Az volt az érzésem, hogy bármelyik pillanatban besötétedhet, olyan szürke volt minden. Éles szél fújt, én meg kialvatlan voltam. Dideregtem. Szerencsémre éppen nyitottak a kocsmák. Betértem a Halászkunyhó nevűbe. A tulajdonos röföntett valamit üdvözlésül, és a szolgálati ruhájáért indult. A nyári turistalátványosságokhoz tartozott, hogy kalózkülsőt öltön. Fel nem foghattam, hogy miért kell télen is ezt tennie. Leültem az asztalhoz, és újra elolvastam a levelet, ki tudja hányadszor. Aztán eltettem. Csak bámultam kifelé. Szürkesség. Szürke tenger, szürke ég, amely összeolvad a tengerrel, szürke hajók. Időnként szürke madarak röpködnek, egy pillanatra lógva maradnak a levegőben, mint a zsebkendők, és a tenger fölé siklanak. A falakon képek a tengerészcsomó, kormányok, hálók összes fajtáiról, és kapitányi képek. Nem kapitányok portréi, hanem olyan képek, amelyeket kapitányok festettek. Variációk a „kilencedik hullám“-ra, a Titanic katasztrófájára, gerendákba kapaszkodó fuldoklók, megmentett fuldoklók, mindenféle fuldoklók.

Az egyik sarokban érdekes képet láttam. Az volt alá írva: Isztambul látképe, és a szignó: Hirsch kapitány, 1911. Tiszta tónusaival a szívárvány minden színében tündöklött. Annyi öröm és mozgalmasság volt a képen, hogy szinte lüktetett és dobogott. Tisztelettel adóztam Hirsch kapitánynak.

De nyomban ezután azt mondtam magamnak, hogy ez tiszta véletlen, és minden valószínűség szerint ez az egyetlen jó képe. És mi az ördögért írta alá úgy, hogy Hirsch k a p i t á n y ? Untig elég lett volna Hirsch. Hirsch – és pont. Miért kell parádézni, hogy kapitány, és ráadásul még képeket is fest. Menj a fenébe, Hirsch kapitány, gondoltam rosszindulatúan, és megrendeltem a hallevest.

Az utóbbi időben minden, amit olvastam, hallottam, gondoltam, láttam, sekélyesnek, laposnak és ostobának tűnt. Minden felingerelt.

Most is itt ez a Hirsch kapitány...

Csapódott az ajtó. Újabb vendég érkezett. Holland halásznak látszott: gumicsizma, esőkabát, pipa a borostás képében.

A fején valami félúton egy kapucni és egy szakácssapka között. Hogyhogy nem húzta fel még a facipőjét is, hogy eljárjon egy táncot?

Körülnézett az üres kocsmában, és persze hogy az én asztalomhoz ült, koppantva egyet üdvözlés gyanánt.

„Most sört fog rendelni rekedtes hangon – gondoltam ugyanazzal az oktalan rosszmájúsággal, –, a sós tengeri levegőtől rekedtes hangon.”

Sört rendelt rekedtes hangon.

„Most hallgat egy ideig, mert a Tengeri Medvék a Nagy Hallgatás szülöttei – folytattam. – Aztán közvetlen beszélgetés alakul ki köztünk. Egy rideg sziklára fog emlékeztetni, amelyen megtörnek az északi hullámok. Aztán megkérdezi, ki vagyok. Honnan jöttem. Mit dolgozom. És a beszélgetés végén szálnalmas légypiszoknak fogom érezni magam az Óceán Fiához képest. Milyen keveset tapasztaltam ezzel a Tengeri Farkassal, Bolygó Hollandival és az átkozott Iaszónnal összehasonlítva! Rádásul az a legvalószínűbb, hogy egész életében orvhalász volt, és különként két euróért adja el a heringet a helyi kombinátnak.”

– Nincsenek sokan, mi? – bólintott az Óceán Fia, pipájával (amely nem tengeri tajtékából volt) kifelé mutatva. Egy lélek sem volt odakinn.

– Ja.

– Munka sincs, hideg van a gépeknek.

– Hm.

– Otthon ülnek az emberek, a melegben. Senki nem jön skatot játszani. Te tudsz skatozni?

– Nem.

– Na nem baj. Amúgy sincs harmadik. Wernert, a pincért kivéve, de ő is rosszul skatozik. Te hogyhogy nem tudsz skatozni? Itt mindenki játssza.

Nagyot sóhajtottam, egyenesen belenézve a szürke tengerészszemekbe, egyszerre kiadtam az információt, amit amúgy is kihúzott volna belőlem.

– Bolgár vagyok. Bulgáriából. Messze van. Lipcsében tanultam, dolgoztam sokfelé, itt is, Rostockban. Bejárom azokat a helyeket, ahol megfordultam, hosszú volna elmesélni, hogy miért. Van pénzem elég. Tetszik itt nekem. Értem a nyelvjárást, de a szászt jobban értem. Lipcse Szászországban van. A halászházhoz semmit nem konyítok. Jó a leves. A sör nem sokat ér.

– Szászország, ja, az szép – sóhajtott. – Én szászországi vagyok. Draschwitz, Lipcse mellett. Ott él a nővérem meg az unokahúgom, ő az...

A tárcájában kotorászott, és egy fényképet nyújtott át: tizenhét-tizenennyolc éves forma lány, copfos. Semmi különös. Mivel elvárta, hogy azt mondjam, nagyon kedves, hát mondtam.

– Szászország, az szép – ismételte meg. – Szebb, mint itt. Melegebb. Bulgáriában van hó?

Azt hazudtam, hogy Bulgáriában soha nem esik a hó, mert délen van. Ugyis olyannak képzelte. Miután kiderült, hogy nem az óceán fia, rokonszenves lett. De így sem akaródzott beszélgetnem. Úgy döntöttem, hogy hívom a kalózt, és fizetek.

Вратата хлопна. Влезе нов посетител. Имаше вид на холандски рибар: гумени ботуши, мушама, лула, тикната в брадясалото лице.

На главата – нещо средно между качулка и готварска шапка. Защо ли не бе нахлузил и дървените си обувки, за да изтропа с тях един танц?

Той огледа празната кръчма и, разбира се, седна на моята маса, чукайки на нея вместо поздрав.

„Сега ще си поръча бира с дрезгав глас, помислих със същата безпричинна злоба. С дрезгав от соления морски въздух глас.”

Той поръча бира с дрезав глас.

„Сега ще мълчи известно време, защото Морските мъже са рожба на Голямото Мълчание – продължавах. – После ще поведем непринуден разговор. Той ще ми напомня сурова скала, в която се разбиват северните вълни. След това ще ме попита кой съм. Откъде съм. Какво работя. И в края на разговора ще се почувствам нищожна муха в сравнение с този Син на Океана. Колко малко съм преживял в сравнение с този Морски вълк, Летящ Холандец и проклет Язон. При което най-вероятното е, че цял живот браконьерства и продава херинга на местния комбинат по две евро кило.”

– Няма много хора, а? – кимна Синът на Океана, сочейки с лулата (която не бе от морска пяна) навън. Там нямаше абсолютно никой.

– Да.

– И работа няма, студено е за машините.

– Хм.

– Седят си хората вкъщи, на топло. Никой не идва да играе скат. Ти играеш ли скат?

– Не.

– Е, нищо. И без това няма трети. Освен Вернер келнера, ама и той лошо играе скат. Ти как така не можеш да играеш скат? Тук всички играят.

Въздъгнах дълбоко и, гледайки го право в сивите, морски очи, дадох наведнъж информацията, която бездруго щеше да измъкне от мен.

– Българин съм. От България. Това е далече. Учил съм в Лайпциг, работил съм къде ли не, също и тук, в Росток. Обикалям местата, където съм бил, дълго е да ти обяснявам защо. Парите ми стигат. Тук ми харесва. Разбирам диалекта ви, но по-добре разбирам саксонския. Лайпциг е в Саксония. Нищо не разбирам от риболов. Супата е добра. Бирата не струва.

– Саксония, а, това е хубаво – въздъхна той. – Аз съм от Саксония. От Драшвиц при Лапциг. Имам сестра там и племенничка, ето...

Той порови в портмонето си и ми подаде фотография: момиче на седемнадесет-осемнадесет, с плитки. Нищо особено. Понеже очакваше да му кажа, че е много мила, казах му го.

– Саксония, хубаво... – повтори той. – По-хубаво от тук. По-топло. В България има ли сняг?

Излъгах го, че в България никога не пада сняг, защото е на юг. Така или иначе представите му бяха такива. След като се оказа, че не е син на океана, ми стана симпатичен. Въпреки това няха охота за разговор. Реших да извикам пирата и да платя.

– Бирата не е хубава тук. В Саксония е по-хубава.

Пиеш ли допелкорн? Черпя.

Е, добре, съгласих се да изпия един допелкорн, но само един. Бирата на нищо не прилича, а и навън е такъв студ.

- В България има ли бира?

Отговорих, че има, но е по-калпава и от тая тук. За да вдигне пяна, трябва да я назолиш. Това му се видя странно. Казах, че за сметка на това в България пият шнапс, сливовиц, той е къде-къде по-хубав от допелкорн, и вината са по-хубави. И че в България не пият шнапс на голо, а със салата. Шоп салат. Обясних му състава ѝ, допълних, че „шоп“, това е българският саксонец и че шопският диалект е сочен като саксонския. Той попита шоп ли съм. Казах не, не съм, но разбирам шопски и всичките ми приятели са шопи. Той съвсем се отпусна и ми заговори на саксонски. Каза, че името му е Ханс, минал е шейсетте и е майстор-дърводелец. От трийсет и толкова години е женен за една оттук (фишкопф, рибешка глава!) и само два пъти си е ходил в Драшвиц, през всичките тези години. Доставяше му удоволствие да говори саксонски, всички думи, в които има „г“, изговаряше с „ж“ и „х“ с „ш“. Впрочем не изговаряше, а ги пееше.

- И кафе не знаят за правят – каза накрая с пренебрежение, - сипват горещата вода направо върху кафето. Пфуй!

- Пфуй! – съгласих се аз.

- Обаче още няколко години и край! Само да дойде пенсията. С Хелга отиваме в Драшвиц. Деца нямаме. Там е по-добре. Ще купим градинка – после изведнъж помръкна и измърмори полувиновно: хаймве.

Хаймве? Боже мой, какво каза?

Не носталгия, не мъка по родината, а „боли за вкъщи“.

Този човек седеше тук, пиеше допелкорн и изпитваше хаймве. И имаше нужда да сподели своето хаймве с мен, нали съм бил в Саксония, нали не харесвам тукашната бира, нали знам! Тамошната е по-хубава. Изобщо всичко там, в Саксония, е по-хубаво. Това е то: хаймве.

После ме попита женен ли съм. Имам ли си приятелка. Често ли ходя в България. Аз мънках „да“ и „не“ и „не знам“.

А хаймве? Как е – имам ли хаймве? – гледаше ме почти умолително, сякаш му се искаше да кажа – да, разбира се, имам! Как мога да нямам хаймве? Приличаме си ние с теб, нищо, че съм по-млад.

...Тогава, не знам защо, се отпуснах и му разказах, че мисля да се върна, защото в България всички ме канят, не – молят ме! Чакат ме. Настояват, изискват да се върна! Там има светлини, дървета, кръчми, шумове, никакъв дъжд и сняг, морето е синьо, небето – невъобразимо, не можеш да си го представиш...

...Човече! Ти чувал ли си как свири дяволът в радиатора? Пил ли си сам-самичък водка във ваната? Будили ли са те хотелските камериерки в Берлин, Росток, Лайпциг, Хамбург, Амстердам, Париж, Брюксел и знаеш ли какво ми става като видя куфар?

- Нем jó itt a sör. Szászországban jobb. Iszol egy Doppelkornt? Meghívlak.

Na jó, beleegyeztem, hogy iszom egy Doppelkornt, de csak egyet. A sör kritikán aluli, és odakinn nagyon hideg van.

- Bulgáriában van sör?

Azt feleltem, hogy van, de még az itteninél is hitványabb. Ha habosan szereted, meg kell sóznod. Ezt furcsának találta. Mondtam, hogy viszont Bulgáriában pálinkát isznak, sligovicát, ami szászor jobb a Doppelkorntnál, és a borok is jobbak. És hogy Bulgáriában nem magában isszák a pálinkát, hanem salátával. Sopszka saláta. Elmagyaráztam neki, mi van benne, és hozzátettem, hogy a „sop” az a bolgár szász, és hogy a sop nyelvjárás ízes, akárcsak a szász. Megkérdezte, sop vagyok-e. Mondtam, hogy nem, nem vagyok, de értek sopul és minden barátom sop. Egészen feloldódott és szászul kezdett beszélni. Azt mondta, hogy Hans a neve, elmúlt hatvan, és ácsmester. Harminc-egynéhány éve nő, a felesége itteni (Fischkopf, halfej!), és egész házassága alatt csak kétszer járt Draschwitzban. Jólesett neki szászul beszélni, minden szót, amiben g volt, zs-vel, és amiben h volt, s-sel ejtett. Nem is ejtett, dalolt.

- Kávét sem tudnak csinálni – mondta végül megvetően. – A forró vizet egyenesen ráöntik a kávéra. Pfuj!

- Pfuj! – helyeseltem.

- De már csak egy pár év, és vége! Menjek csak nyugdíjba! Draschwitzbe megyünk Helgával. Gyerekünk nincs. Jobb lesz ott. Veszünk egy kis kertet.

- Aztán hirtelen rosszkedvű lett és némi büntudattal azt mormolta: Heimweh.

Heimweh? Uramisten, mit mondott?

Nem nosztalgia, nem sóvárgás a haza után, hanem „jaj az otthon után”.

Itt ült ez az ember, itta a Doppelkornt és honvágya volt. És szükségét érezte, hogy megossa a honvágyát velem, hiszen jártam Szászországban, hiszen nem szeretem az itteni sört, hiszen tudom! Az ottani jobb. Egészenében véve ott, Szászországban minden jobb. Ezt hívják honvágyanak.

Aztán megkérdezte, nő vagyok-e. Van-e barátnőm. Gyakran járok-e Bulgáriában. Azt motyogtam, hogy „igen”, és „nem”, és „nem tudom”.

Hát a honvágy? Mi a helyzet, van-e honvágyam? – szinte könyörögve nézett rám, mintha azt akarta volna hallani: igen, persze hogy van! Már hogyan lenne honvágyam? Hasonlítunk egymásra mi ketten, nem számít, hogy fiatalabb vagyok.

Akkor, nem tudom, miért, elengedtem magam, és elmeséltem, hogy haza akarok menni, mert mindenki hív Bulgáriába, egyenesen kérlelnék! Várnak. Ragaszkodnak hozzá, követelik, hogy hazamenjek! Ott fények vannak, fák, kocsmák, zajok, olykor eső és hó, a tenger kék, az ég leírhatatlan, el sem tudod képzelni...

...Ember! Hallottad, hogy muzsikál az ördög a radiátorban? Ittál egyes-egyedül vodkát a kádban? Ébresztettek szállodai szobalányok Berlinben, Rostockban, Lipsében, Hamburgban, Amszterdamban, Párizsban, Brüsszelben, és tudod, mit érzek, ha bőröndöt látok? Egy kis kert Draschwitzban, azt mondd? Pontosan értelek. A kiskertben házikó, a házikó előtt kerti törpe, pad, a padon te meg Helga. Fönt, lent, oldalt és mindenütt – Szászország. És bár Szászország Európa közepe, te ebben a kocsmában ülsz, és honvágyad van...

Egyre kisebb lett, a szeme egyre kékebb és jóságosabb, és amikor végre elhallgattam, csak nézett rám a jóságos szemével, és azt dünnyögte: „Így van ez, így van”.

Hívtam Wernert, a kalózt. Elvitatkoztunk egy darabig, hogy ki fizeti a számlát, de én nem tágítottam. Fizettem és távoztam.

Az utcán visszafordultam, integettem neki. Bólintott, pipával a szájában. Megint olyan volt, mint egy vén tengeri medve.

Kívülről, az utcáról nem látszott szász ácsmesternek, aki a nyugdíjra vár és honvágy gyötri.

Csíkhelyi Lenke fordítása

Градинка в Драшвиц, казваш? Отлично те разбирам. В градинката има къщичка, пред къщичката – градинско джудже, пейка и на пейката – ти и Хелга. Нагоре, надолу, встрани и навсякъде – Саксония. И макар Саксония да е в центъра на Европа, ти седиш в тази кръчма и изпитваш хаймве...

Той ставаше все по-малък, очите му – все по-сини и добродушни, а когато млъкнах накрая ме погледна с тези добродушни очи и промърмори: „така е то, така е”.

Повиках Вернер пирата. Известно време поспорихме кой да плати сметката, но аз се наложих. Платих и си тръгнах.

На улицата се обърнах и магнах. Той кимна с лула между зъбите. И отново приличаше на стар морски вълк.

Отвън, от улицата, с нищо не напомняше саксонски дърводелец, който чака пенсията и изпитва хаймве.

Чуваш ли воя? Hallod a vonítást?

Анри и Светла току-що бяха пристигнали от Париж. Аз – от Берлин. Не трябваше да приемаме безрезервно приказките на Петър.

Жена му Лили предложи да отпразнуваме рождения му ден в Боровец, във вилата на радиото. Той я подкрепи с аргумента, че славните мъже от миналото, където и да са скитали – Одеса, Лаго ди Комо, Швейцария – винаги са се връщали в Боровец, да бленуват под вековните му смърчове. Изправени под рилското небе, те викали към дивите софиянци в долината: „Швейцария ли???”

Колата едва кретаеше в зимната вечер. Никакви зимни вериги. Никаква видимост. Снежинки като салфетки. Вляво от шосето клечаха килнати, затрупани коли. Измъченото „Мондео” поднасяше наляво-надясно, въртеше се на сто и осемдесет градуса и ние не знаехме накъде да поемем. Тогава се обаждахме по мобила на Петър и Доктора, които празнуваха вече втори ден във вилата и се мъчехме да

Henri és Szvetla épp most érkeztek meg Párizsból. Én meg Berlinből. Nem kellett volna feltétel nélkül hinnünk Petar meséiben.

A felesége, Lili azt javasolta, hogy Borovecben ünnepeljük meg a férje születésnapját, a rádió villájában. Azzal érvelt, hogy a múlt nagy férfiai, bármerre is csatangoktak – Ogyesszában, Lago di Comóban, Svájcban – mindig visszatértek Borovecbe az évszázados fenyőóriások alá álmodozni. A Rila ege alól kiáltották a völgyben élő szófiai vadembereknek: „Svájc? Az is valami???”

A kocsii alig pihegett a téli estében. Semmi hólánc. Látástávolság nulla. A hópolyhek mint a szalvétafoszlányok. Az országút baloldalán félrebillenve kuporgó, hóval borított autók. Az elgyötört Mondeo jobbra-balra csúszkált, száznolcva fokkal megpördült, és nem tudtuk, merre menjünk. Akkor felhívtuk mobilon Petart és

а Доктора, akik már két napja ünnepeltek a villában, és próbáltuk értelmezni rejtélyes utasításait:

– Balra, fölfelé, előre! Ha meghalljátok a kutyákat, megint balra és előre.

– Hová balra? Miféle kutyák? – kiabált Szvetla a telefonba. A túldoldalon dalra fakadtak. Nem volt értelme. Szvetla sáljába burkolódzva, dideregve a vékony dzsekiben, mentem a kocsni előtt, övig a hóban.

Jeleztem Henrinek, merre van balra, jobbra, föl, le. Versenyt ordított a széllel, kidugta a fejét az ablakon, egy üveg vodkával a bal kezében, a jobbal kormányozva. Rájöttem, hogy a válság peremén van. Elkaptam ordítózásának egy-egy foszlányát:

„... Európa autótútrajai... Európa hókotrói... közlekedési táblák... a születésnapok Európában...”

– Ó, hallgass már, Henri! – kérleltem elkeseredetten. – Fogd be a szád, vigyen el az ördög!

...és akkor előugrottak a kutyák.

... a semmiből a hófürgetegben – ötven talán? Hatan? Heten? Egy tucatnyian? – előtűntek, mögöttünk, körülöttünk. Mindenütt.

Henri ösztönösen a fékre lépett. A kocsni kifarolt. Észre sem vettem, hogyan kerültem a mellette lévő ülésre.

Körülvettek bennünket. Egy hatalmas, sánta kankutya, mögötte egy girhes szuka, amely körül három mérges kölyök acsarkodott.

Az én oldalamon egy másik fenevad támadott, dühtől fuldokolva. Mellette egy másik... harmadik...

Milyen pokolból termettek ide a reménytelenségnek ezek a loncsos démonai? A sötétségnek melyik bugyrából pattantak elő ezek a csapzott, vicsorgó árnyak? – hörögtek, vonítottak, nyűszítettek. Horkantottak. Makacskodtak. Követeltek. Egy kutyafejű Sabbath varázslói és boszorkányai, gubancos bundával és habbal a körmeik közt – veszettség... zűrzavar... kutyaforradalom!

Nem bírtam tovább. Szvetla sikított. Henri dermedten kucorgott az ülésen. Hirtelen elkáromkodta magát és tövig nyomta a gázt. A kocsni eleje beleszántott a hóba. Óceányi porhó csapott fel a láthatatlan ég felé.

Öt perc múlva a villában voltunk. Mint egy ostoba hepiendben.

Az ünnepeltnek már vagy tízszer sikerült leugrania a párkányról a hóbuckába. Derékig meztelenül. Megvágta magát valami üveggel. Pancsedoktor pálinkát öntött a sebére. Lili bekötözte. Hajdútekeket énekeltünk. Verseket szavaltunk.

– És a kutyák? – kérdezte a Doktor éjjel három körül. – Miféle kutyák? – csodálkoztunk mi.

Remek születésnap volt.

Reggel korán felébredtünk a tiszta levegőre. Vékonyka nap sütött a kék-ibolya árnyalatú égen, olyan szenvedéllyel, hogy zizegtek az idegeink. Semmi másnaposság. Az évszázados fenyőket súlyos, dolyfös hó lepte be. Egy ág recsenve letört, felszakítva a csend hasát.

Megreggeliztünk és úgy döntöttünk, hogy kirándulunk egyet. Frissek és erősek voltunk, mint a múlt dicső férfiai. Kapaszkodhattunk felfelé toronyiránt.

Lefelé botladoztunk mindnyájan. Leginkább Szvetla meg én. Ó a francia cipősarkai, én meg az otromba bakancsom

проуем мистериозните им указания:

- Наляво, нагоре, напред! Като чуе кучетата, пак наляво и напред.

- Къде наляво? Какви кучета? – крещеше Светла в слушалката. Те започваха да пеят. Нямаше смисъл.

Сгушен в шала на Светла, зъзнещ в тънко то яке, вървах пред колата, до пояс в преспи. Сигнализирах на Анри къде е ляво, дясно, горе, долу. Той се надвигваше с вятъра, подал глава през прозорчето, с бутилка водка в лявата ръка и кормувайки с дясната.

Разбихах, че е на ръба на кризата. Смътно долавях парчетини от кръсците му: ...магистралите на Европа... снегорините на Европа... пътните знаци... рождените дни в Европа...

- О, млъкни, Анри! – молех се отчаяно. – Затваряй си устата, дявол да го вземе!

...и тогава изскочиха кучетата.

...изневиделица в снежния въртоп – пет ли? Шест ли? Седем? Дузина? – пред нас, зад нас, около нас. Навсякъде.

Анри инстинктивно наби спирачка. Колата се завъртя. Не усетих как се озовах на седалката до него.

Те ни наобиколиха. Предвождаше ги грамаден, накуцващ пес, следван от хилава кучка, около която кляфкаха три злобни кутрета.

Откъм моята страна налиташе друг звяр, давейки се от ярост. До него втори... трети...

От кой пъкъл издрапаха тези продълговати демони на безнадеждността? От кои глъбини на мрака се пръкнаха тези мокри, озъбени сенки? – те ръмжаха, висаха, скимтяха. Те хъркаха. Настояваха. Изискваха. Вещери и вещици на песоглавски сабат, с опърлена козина и пана между поктите – бяс... метеж... кучешка революция!

Не можех повече. Светла пищеше. Анри – вцепенен на седалката. Изведнъж изруга и натисна газта докрай. Предницата на колата заора в снега. Към несъществуващото небе се вдигна океан снежен прах.

След пет минути бяхме във вилата. Като в тъп хепиенд.

Рожденикът вече бе успял да скочи десетина пъти от парапета в прясната сняг. Юл до кръста. Бе се нарязал на какви стъкла. Доктор Панчев изля ракия върху раните му. Лили го превърза. Пяхме хайдушки песни. Рецитирахме стихотворения.

- А кучетата? – попита Докторът към три през нощта. – Какви кучета? – учудихме се ние.

Беше страхотен рожден ден.

На сутринта се събудихме рано от чистия въздух. Тънко слънце грееше на синьото до виолетово небе тъй страстно, че нервите ни звъннаха. Никакъв махмурлук. Вековните смърчове бяха отрупани от тежък, надменен сняг. Един клон се откърши с пращане, разпорвайки корема на тишината. Закусихме и решихме да направим излет. Бяхме бодри и силни като славните мъже от миналото. Можехме да се качим до възбог.

Надолу всички се препъваха. Най-много Светла и аз. Тя, с френските си токчета, аз – в нелепите трандафори.

Чухме бучене. Бавно, величествено като каравели или като белите слонове на Ханибал, зад нас се появиха три снегорина. Доплака ми се от възторг: Видя ли, бе? – казах на Анри. Да, бе

– отвърна той.

Накатерихме се по снегорините и те ни смъкнаха на площадчето.

Цяла Европа се бе изтърсила пред хотел „Боровец“ Весела, пъстра тълпа англичани, французи, немци, холандци. Екипирани по последната дума на скиорската мода. Кръвта им кипеше от мехурчетата на кесонната болест: твърде бързо изплуваха нагоре от залеза на Запада към изгрева на Изтока. Хвърляха се по гръб в преспите, замеряха се със снежни топки, шракаха фотоапарати. Безгрижие. Смях. Петър искаше да се обзаложим, че европейците също се питат: „Швейцария ли???“ Пак ни обзе еуфория, която изобщо не ни бе напускала. Заради зеления сняг, заради белите борове, заради излязлото извън всякакъв контрол слънце, което трещеше по небето като ферари...

...и изведнъж изскочиха кучетата.

...внезапно в бляскавото утро, като пенсиониран оперни таласъми. Кучета-комедианти. Кучета-арлекини. Трегогласни актьори в най-жалката кучешка комедия дел арте – от косматия им ренесанс до наши дни.

Те завиха в терцет, квартет, квинтет и секстет. Кучешкият режисьор бе разпределил ролите им според външност, характер и амплуа.

Опирайки се на предни лапи, грамадният пес влачеше парализиран задник по снега. Хилавата кучка се просна по гръб и, скимтейки сърцераздиращо, обърна трагичен корем към европейците. Писукайки като прилепи, трите кутрета се нахвърлиха върху цицките ѝ и стръвно ги засмукаха. Помиярът, който снощи така яростно ме атакуваше, притвори клепачи. Къорав като Едип, той се залута из краката на потресените англичани. Колегата му се заклати към невската група, затрепери, затресе се, на устата му излезе пяна и той подбели очи: епилептичен припадък.

Лили така ме стисна под лакътя, че слънцето ми се видя черно.

Сред чужденците настъпи смут. Глъчката секна. Драматургът Петър и режисьорът Анри немееха.

Милостивите европейци се втурнаха към околните скари. Най-гузните донасяха пържоли и кебапчета в картонени чинии до муцуните на помярите. По-гнусливите ги хвърляха от разстояние.

Бистрият въздух се сгъсти от хрущене, гъргорене и чаткане на челюсти.

Изпълнили хуманния си дълг, чужденците бързо се организираха в опашка пред лифта. Плащаха охотно. Дърпаха рязко циповете и скътаваха ненужните билети. После се катереха в утробата на кабината като малки мравки във вътрешността на голяма мравка.

Мустакато момче дръпна шалтера. Машината забуча, потрепери и понесе Европа към връхната точка на България. Ние почувствахме масивен пристъп на махмурлук.

– Мамка му! – Докторът се изплю в снега. – Безмъдо племе сме, а?

Тогава токът спря. Кабинките, изпълнени с озадачени благодетели, се люшкаха над безмилостно красивата писта. Скърцаха. Висяха неподвижно. Люшкаха се. Пак скърцаха.

Двайсетина минути Обединена Европа запази хладнокръвие.

миат.

Dübörgést hallottunk. Lassan, fenségesen, mint a karavellek, vagy mint Hannibál fehér elefántjai, három hókotró jelent meg a hátunk mögött. Sírhatnékomp volt a lelkesedéstől. Na látod? – mondtam Henrinek. Na igen, felelte ő.

Felkapaszkodtunk a hókotrókra, és levittek bennünket a kis térig.

Egész Európa ott lebzszelt a Borovec szálló előtt. Vidám, tarka tömegben angolok, franciák, németek, hollandok. A sídivat legutolsó kiáltása szerint öltözve. Vérük forrt a keszonbetegség buborékjaitól: túl gyorsan hajóztak fölfelé Nyugat alkonyától Kelet hajnala felé. Háttal zuhantak a hóbuckákba, hógolyókkal dobálták egymást, csattogtatták a fényképezőgépeket. Gondtalanság. Nevetgélés. Petar fogadást ajánlott, hogy az európaiak is azt kérdezik maguktól: „Svájc? Az is valami???“ Megint magasra csapott bennünk az eufória, amely egész idő alatt nem hagyott el bennünket. A zöld hó miatt, a fehér fenyők miatt, a fékevesztett napsütés miatt, amely úgy repesztett az égen, mint egy Ferrari...

...és hirtelen előugrottak a kutyák.

...hirtelen a verőfényes reggelben, mint valami nyugalmazott operai kísértetek. Kutya-komédiások. Kutya-bohócok. Harmadrendű színészek a legszánalmasabb kutyakomédia dell'artében, bozontos reneszánszuktól a mai napig.

Vonítottak tercettben, kvartettben, kvintettben és sextettben. A kutya-rendező kiosztotta a szerepeket küllem, jellem és habitus szerint.

Mellső lábaira támaszkodva, a hatalmas kankutya bénult hátsóját húzta a hóban. A girhes szuka hanyatt vetette magát, és szívszaggatóan nyüsztve, tragikus hasat mutatott az európaiak felé. Mint sivító denevérek, úgy vetette rá magát a három kölyök az emlékre, és vérszomjasan szívták. A korcs, amely tegnap olyan dühödten támadt rám, lehúnyta a szemét. Vakon, mint Oidipusz, tekeregni kezdett a döbbsent angolok lába között. Kollegája a névai csoport felé sántikált, megremegett, rázkódni kezdett, hab csordult a száján és kifordult a szeme: epileptikus roham.

Lili úgy szorította a könyökömet, hogy elfeketült előttem a nap.

A külföldiek között zavar támadt. A zsvaj megszűnt. Petar, a dramaturg és Henri, a rendező némán állt.

A könyöröletes európaiak megrohamozták a közeli lacikonyhákat. A legbüntudatosabbak papírtányéron nyújtották a sültet és a húskolbászt a korcsok pofájához. A kényesebbek messziről hajították oda.

A kristálytiszt levegő megsűrűsödött a csámcsogástól, hersegéstől és az állkapcsok csattogásától.

Humánus kötelességüket teljesítve, a külföldiek gyorsan sorba rendeződtek a sífelvonónál. Bőkezűen fizettek. Elrántották a cipzárokat, eltették a semmire sem kellő jegyeket. Aztán bemásztak a kabin gyomrába, akár a hangyák egy nagy hangya belsejébe.

Bajuszos legény ragadta meg a kart. A gépezet feldübörgött, megrázkódott, és vitte Európát Bulgária legmagasabb pontja felé.

Hirtelen súlyos másnapossági roham fogott el bennünket. – A francba! – köpött a Doktor a hóba. – Töketlen egy nép

vagyunk, mi?

Akkor elment az áram. A kabinok, tömve a meghökkent jötevőkkel, himbálództak a könyörtelenül szép sánc fölött. Csikorogtak. Mozdulatlanul függtek.

Himbálództak. Megint csikorogtak.

Vagy húsz percig az Egyesült Európa megőrizte hidegvérét. Azután sikítozás, ordítozás és felháborodás hallatszott az égből.

– Nézzétek! – kiáltotta Szvetla.

...A falka lassan és ünnepélyesen odasereglett körben a bémult felvonó alá.

A sánta nem sántított többé. A vak újra látott. Az epilepsziás fürgén felállt, horkantott, megrázta magát és csatlakozott a többiekhez. A girhes szuka rácsahintott a kölykökre, és elfoglalta helyét a vezér oldalán.

Pofájukat az ég felé emelték. Tágra nyitották a torkukat.

A nap üvegcserepei megcsillantak egészséges, sárga fogaikon, amelyek közül úgy süvített a lélegzetük, mint a szél a hegygerinceken.

Baljósan vonítottak, bosszúszomjasan és kárörvendően, és vonításuk úgy emelkedett fölfelé, mint egy füstölő átok, mint egy alattomos vegyi reakció egy áruló kutyafejben.

Föl, föl – a tehetetlen jötevők felé.

Föl, föl, föl! – a szakadékos, közömbös éjig, amelyben nincsenek határok és erkölcsök.

És még följebb! – ahol mindegy, hogy állat vagy-e, vagy ember.

Visszatértünk Szófiába. Petar írt egy újabb darabot. Henri Bochumba utazott rendezni. Szvetla filmet forgat Montpellierben. Lili adást vezet a rádióban. Pancsev doktor operál a Pirogov kórházban.

Ha újra összejövünk és megkérdezem őket: halljátok-e a kutyák vonítását? – tudom, hogy csodálkozva néznek majd rám, és megkérdezik:

– Miféle kutyákét?

После от небето се разнесоха писък, крясък и протест.

- Пледайте! – извика Светла.

...Бавно и тържествено глутницата се събираше в кръг под парализирания лифт.

Куцият не куцаше вече. Слепият прогледна. Епилептикът пъргаво стана, изпръхтя, отърси се и се присъедини към другите. Хилавата кучка джафна на кутретата и зае място до водача.

Те вдигнаха муцуни към небето. Разтвориха гърла. Стъклените цепленки от слънцето оцветиха здравите им, жълти зъби, между които дъхът им засвистя като вятър между планински зъбери.

Те виеха злокобно, отмъстително и злорадо и воят им се издигаше нагоре като димящо заклинание, като подла химическа реакция в кучешка, продажна глава.

Нагоре, нагоре – към безпомощните благодетели.

Нагоре, нагоре, нагоре! – в пропастното, безпристрастно небе, в което няма граници и морал.

И още по-нагоре! – където е все едно дали си животно или човек.

Върнахме се в София. Петър написа нова пиеса. Анри отиде в Бохум да прави сценография. Светла снима филм в Монпелие. Лили води предаване по радиото. Доктор Панчев оперира в „Пирогов“

Ако се съберем отново и ги попитам: чувате ли воя на кучетата? – знам, че ще ме погледнат учудено и ще кажат:

- Какви кучета?

Csíkhelyi Lenke fordítása

Александър Андреев*

Минибалада на Виктор Пасков

Alekszandar Andreev*

Viktor Paszkov miniballadája

В лилав костюм, в грозен лилав костюм, в грозен лилав копринен костюм, евтин, с който май нарочно се подиграва на всички негрозни, неевтини и нелилави костюми, неочаквано и отскоро превзели най-вълнуващия от всички светове, света на шейсетте, на sex, drugs and rock'n'roll, на джемсешните и разговорите до първи трамвай, на сексуалната революция и самоубийствените славянско-балкански пиянства, на сребристия цигарен дим, който размива контурите на предметите и изостря контурите на хората, в лилав костюм Виктор танцува със застаряваща дебела жена, гърчи лакти, колене и торс като марионетка в ръцете на дрогиран кукловод, но въпреки това е в ритъма, ритъмът е в него, даже във влажния къдрав кичур, залепнал на челото му, даже в разтворената му уста има ритъм, той проблясва вътре като златен цигански зъб, като душицата на онази осминка цигулка, в този момент Виктор е влюбен в застаряващата дебела жена, тя е Афродита-Беатриче-Евридика-Маргарита, в чиито нозе той е готов да падне всеки момент, готов е да падне късно след полунощ, от пиянство или от обожание или от двете заедно, да къса със зъби дрехите ѝ, да рецитира Гьоте, да изучава огромното ѝ тяло с длани и език, с език и думи, лакоми длани и език, шеметни език и думи, да пътешества из неговите низини и възвишения, из пещерите и храсталаците му, да пие шампанско от пъпа му, от пъпа на света, от столицата на разврата той обаче избяга, постмодерният номад с циганска душа и с литературна душица, но не осминка, а цяла, че дори една и половина, както с недоумение и детинска гневливост са принудени да вдянат днес дребните душици, принудени да делят с него един и без това дребен език, малък и незначителен, който на Виктор му беше прекалено тесен, език като манастир, с високи дувари и архаични правила, с една шепа монаси, вмирисани на пот и прокиснало вино, които от сто години велемъдро хортуват за дяволите на върха на иглата и за турското робство, докато откъд дуварите громолят сексуалната революция, танковете в Прага, Ролинг Стоунс, Филип Рот, Джон Фаулз и демокрацията, монаси-мошеници, на които той се подиграва в очите, докато пие прокисналото им вино, усмихва им се мило и размазано, но златният зъб в устата му цигански просветва, той за всекики ще намери по някоя лоша дума, а на другата вечер пак ще седне с него край масата, ще го омайва и величае, ще му строи приживе паметници и мавзолеи и дори сам ще си вярва, защото езикът и думите му са толкова подмолни, че влизат дори под собствената му кожа, защото езикът и думите му са като природно бедствие, седма степен по скалата на Рихтер, земетресение, което се помни цял живот, помнят го всички, ревали на Георг Хених, а на другите просто няма какво повече да се обяснява.

Lila öltönyben, ronda lila öltönyben, ronda lila selyemöltönyben, silányban, alighanem készakarva mutatva fügét minden nem-ronda, nem-silány és nem-lila öltönynek, amelyek váratlanul és nemrég vették birtokba minden világok legizgalmasabbikát, a hatvanas évek világát, a szex, drogok és rock'n'roll, a jam-sessionok és az első villamosig tartó beszélgetések világát, a szexuális forradalom és az önpusztító szláv-balkáni részegségek, az ezüstös cigarettafüst világát, amely elmossa a tárgyak körvonalait és kiélesíti az emberekét, lila öltönyben táncol Viktor egy öregedő, kövér nővel, úgy csavargatja a könyökét, térdét és törzsét, mint egy marionettbábú a belőtt bábjátékos kezében, de mégis tartja a ritmust, a ritmus benne van, még a homlokára tapadó csapzott göndör hajfürtben is, még a nyitott szájában is ritmus van, megcsillan benne, mint egy hamis aranyfog, mint annak a nyolcados hegedűnek a lelke, pillanatnyilag Viktor szerelmes az öregedő, kövér nőbe, Afrodité-Beatrice- Euridiké-Margit ő, akinek bármelyik pillanatban kész a lábához borulni, kész oda borulni jóval éjjél után, a részegség vagy az imádat hevében, vagy mindkettőben egyszerre, fogával szaggatni le a ruháját, Goethét szavalni, tenyérről és nyelvvel tanulmányozni otromba testét, nyelvvel és szavakkal, mohó tenyérről és nyelvvel, szédítő nyelvvel és szavakkal, hegyei és völgyei, barlangjai és bozótjai között vándorolni, pezsgőt inni a köldökéből, a világ köldökéből, a zuhlottság fővárosából azonban elmenekül a cigánylelkű, irodalmi széplelkű posztmodern nomád, de nem nyolcados, hanem egész, sőt másfeles az az iparkodás, ahogy ügyetlenül és gyermek dühvel kénytelenek ma a bőrébe bújni a kicsinyes lelkek, akik kénytelenek megosztani vele egy amúgy is apró nyelvet, egy kicsi és jelentéktelen nyelvet, amely Viktornak túlságosan szűk volt, nyelv-kolostor, magas kőfalakkal és archaikus szabályokkal, maroknyi verejték- és poshadtbor-szagú szerzetessel, akik száz éve prédikálnak bölcsen az ördögökről a tű hegyén és a török rabságról, míg a kőfalakon túl dübörög a szexuális forradalom, Prága tankjai, a Rolling Stones, Philip Roth, John Fowles és a demokrácia, szerzetes-gazemberek, akikkel szemtől szembe gúnyolódik, miközben a poshadt borukat issza, kedves, elmosódott mosolyt küld feléjük, de a szájában cigányosan megcsillan az aranyfog, mindenkire van egy-két rossz szava, de másnap este megint leül vele az asztal mellé, elbűvöli és magasztatja, még életében emlékművet és mauzóleumot emel neki, és mindezt még el is hiszi, mert a nyelve és a szavai olyan ármányosak, hogy még a saját bőre alá is beférkőznek, mert a nyelve és a szavai olyanok, mint egy természeti csapás, hetes fokozatú a Richter-skálán, olyanok, mint a földrengés, amelyre élethosszig emlékszünk, emlékszik mindenki, aki bögött Georg Henichen, a többieknek meg egyszerűen nincs mit magyarázni tovább.

Csikhelyi Lenke fordítása

* Александър Андреев е редактор в Българската редакция на радио "Дойче Веле" в Кьолн.

* Alekszandar Andreev a Deutsche Welle Bolgár Szerkesztőségének szerkesztőjeként dolgozik Kőlnben.

Асен Разцветников*

Aszen Razcvetnikov*

* **Aszen Razcvetnikov** (1897-1951) a Veliko Tŕnovo megyei Draganovo faluban szŕletett. Szŕfia, Bŕcs és Frankfurt egyetemein tanult. Jogŕszkŕnt ŕs tanŕrkŕnt dolgozott. A XX. szŕzad 20-as ŕs 30-as ŕvei ŕrŕnemzedŕkŕnek kiemelkedŕ kŕpviselŕje. Rengeteg gyerekkŕnyv szerzŕje. Aszen Razcvetnikov minden idŕk egyik legjelentŕsebb bolgŕr gyerekŕrja.

* **Асен Разцветников** (1897-1951) е роден в с. Драганово, Великотърновско. Получава образование в университетите в София, Виена и Франкфурт на Майн. Работи като юрист и учител. Виден представител на поколението писатели от 20-30 г. на XX век. Автор е на многобройни книги за най-малките. Асен Разцветников е един от най-значимите български детски автори за всички времена.

Кос

Тръгна кос
с дълъг нос
през гората
гол и бос.
Тупа крак —
так-так-так,
като същ юнак.

Ходил, ходил,
па се спрял,
три коли мухи изял,
тупнал крак,
тръгнал пак —
бре-бре, че юнак!

Зимен сън

Зимна вечер губер бял размята,
спи ми, малко зрънце под земята,

спи и слушай, как незнайни хали
свирят в мрака с ледени кавали.

Не тъгувай ти за ясно лято,
ни за ниви със коси от злато,

не тъгувай, че е заледено
твойто стръкче свежо и зелено!

Спи и слушай, спи и чакай в мрака
да пристигне с блага вест южняка —

и ще видиш, как ще пръпнат луди
пак пчелици, птички, пеперуди,

и ще видиш как на кон от злато
пак ще дойде огненото лято.

Rigó

Rigó kopp,
csőre hopp,
az erdőben
pőréen ott.
Lába, nézd,
lép, lép és —
szakasztott vitéz.

Ballagott ott,
majd megállott,
két szekér legyet fogott,
lábát nézd,
indul, kész —
hej-hó, be vitéz!

Téli álom

Leplét a téli este teríti,
aludj, kicsi mag, földben, ne nyílj ki,

aludj s hallgassad, hogyan zenélnék
jégfurulyákon szelek az éjben.

Ne búsulj, hogy oda a friss nyár is.
aranyrigós rét után se máris,

ne búsulj, hogy jég borítja már a
zöldellő és zsenge konok szárad!

Aludj s hallgasd, a sötétben várjad,
örömhírel a déli szél támad,

és meglátod, hogyan szökkennének
megint madarak, pillangók, méhek,

s meglátod majd, aranylovon futva
mint suhan be a tüzes nyár újra.

Szondi György fordítása

Добрите стопани

A jó gazdák

Kicsi réten kis patak mellett állott teknőcnyi kis ház, mállott, háza Lustának és Lustánkának. Szél ha hozta az esőket, a házikó óvta őket, fürgeteg ha támadt télen, égett veres tűz benn szépen.

Volt nekik egy kiskecskéjük, pelyhes szakálla fehérült, görbe kicsi szarvacskáján rézcsengettyű kettő kajlán. Tornácuknál lágyan mek-mek, giling-galang kettejüknek, fű tavaszon ha sarjadott, kenyérkéhez tejet adott.

Húzza reggel Lusta későn a paplant, asszonyát csak bökögeti hosszan, még halkan:.

– Keljél, csibém, hétalvója!

Meg nem moccan ám a hitves, nem hall semmit, úgy tesz, így les.

– Tápázkodjál már szaporán!

– Eszed elment – ilyen korán!

Déltájt aztán utóvégre korgó hassal fel is kélnek, kenyérke a csupor tejbe, éhüket jól az enyhítse. Majd kötéllel kezében Lusta indul az erdőbe, az összegyűjtött fát maga vitte a városba. Lustánka, a párja pedig honol az árnyékban, várja- folytatja másnak szöszét, kócát, fonja-fonogatja.

Így teltek napjaik békében, éldegéltek tisztességben.

Az történt ám egy napon, hogy a fehér kiskecske, ahogy legelészett szerte mindenütt ő széjjel mezőn és réten, eltévedett a sötétben, elveszett az erdőmélyben.

– Hová lett a nyavalyása! – sopántott nagyot Lustánka. – Lusta, lódulj utána!

Nem lesz baja semmi ottan! Maga megjön, meglátod majd, kicsi kecskén hazatoppan!

– Szarváról felismered, ahol lehet – tisztás, berek.

– Ne csapjál itt oly nagy lármát! – fortyant Lusta fel akkor már... – Ha neked oly nagyon kell ő, ott a mező, széles erdő!

– Bravó, na jó, rendben. Indulok is én iziben, veszek bele zord erdőbe, te meg fejed temessed majd, paplan alatt leselkedj csak, tejecke reggel hogy kerül.

– S megorrolva ezért lefeküdtek tüstént, s azt álmodták, az imént két nagy kecskenyájjal miként kergetőztek künn réz muzsikában.

Messzi sívó rengetegben, kecske hol nem jár ugyan egy sem, találkozott Ordas a kecskével, küszködött az a könnyével; nyájasan elmosolyodott, s bekapta ő, hamm, legott.

Délre kelvén újfent kászálódtak fel henyéink, de nem szörböltek most tejeckét csuporban.

– Na, jól van – mondta Lusta napok múltán untan ... – van nekünk kis lakunk, kötelünk s guzsalyunk,

Kрай речица на полянка Мързелан и Мързеланка си живели във къщурка, ниска като костенурка. Ала дъжд ли се извий – къщичката ще ги скрий, зимна буря ли завей – в къщи ален огън грей.

Имали си те козица, с бяла пухкава брадица и на кривите рогчета с две пиринчени звънчета. Крекхо в трема тя врещяла, с ясен звън ги веселяла и ги хранела с попара, щом тревицата покара.

Късно сутрин Мързелан дръпвал вехтия юрган и побутвал Мързеланка:

– Ставай, пиле, стига нанка!

Но невъстата кротува и се прави, че не чува.

– Ставай мари, Мързелано!

– Луд ли си бре – толкоз рано!

Най-подире къмто пладне те надигали се гладни и си хапвали попара във гаванката си стара. После с вѣже във ръката той отивал във гората и събраните дърва сам отнасял във града. А невъста Мързеланка тежко сядала на сянка – с почнатата от неделя чужда прежда и къделя.

Тѣй минавали се дните, тѣй живели те честити.

Но – случило се веднѣж, че козицата им бяла, що свободно си пасяла в къра там нашир и длѣж, се обѣркала в тѣмата и изчезнала в гората.

– Бре, къде ли е ваджишка! – рекла булката с въздишка. –

Потърси я, Мързелане!

– Нищо няма да ѝ стане! Ти ще видиш, че самичка ще си дойде таз козичка.

– Ще ѝ видиш веч рогата на полянката в гората.

– Я недей ми дига врява! – кипнал Мързелан тогава. – Щом ти трябва – прав ти път! Хе полето, хе лесът!

– Брава, тѣй, ами че как! Аз ще трѣгна в тоя мрак да лудея по гората, ти пѣк скрий си тук главата и очаквай под юргана за попарата зарана!

И разсърдени тогаз, легнали си те завчас и сънували насън, че се гонят с меден звън две стада кози навън.

А в далечен пущинак, де не стѣпва кози крак, Вълчо срещнал сам-самичка просълзената козичка, па любезно се засмял и завчас си я изял.

Дигнали се пак по пладне нашите ленивци гладни. Но не яли веч попара във гаванката си стара.

– Ех – въздѣхнал примирен Мързелан след някой ден, – като имаме къщурка, вѣженце и пѣстра хурка, криво-ляво щем прекара на света и без попара!

И занизали се дните, вечерите и нощите. И семейството лениво заживяло пак щастливо.

Но веднѣж над божи свят руknал едѣр дѣжд и град: изпочукал класовете, с меч пронизал листовците – и на къщичката крива счупил керемидка сива.

— Слушай, мъжо Мързелане, няма то така да стане — рекла грижната съпруга, — трябва да поставиш друга! На — отново падна капка на съдраната ти шапка!

— Не — съпругът ѝ отвърща, — грижата за всяка къща на стопанката се пада! Я скочи ти като млада и догде те зърна аз, всичко поправи завчас!

— Бооже — рекла Мързеланка, — станала съм вече сянка! Делник-празник, сряда, петък шетай пусти женски шетък — а сега за Мързелана и зидарка пък да стана!

Никой труд си не направил и вредата не поправил. А дъждовната вода текла, текла за беда. Гнили ден из ден гредите и рушили се стените. И когато над света долетяла есента и един намръщен ден ревнал вятърът студен, в миг къщурката прогнила до основи се срутила.

Изпод купището жалко се измъкнал подир малко, цял във прах и пот облян, злополучни Мързелан. А с оскубана глава изпъзляла след това и нещастната стопанка — пъргавица Мързеланка. И приседнали тогава те на жълтата моравя, поспогледнали се криво, па заплакали горчиво, че си нямат ни козица със рогчета и брадица, нито въже, нито хурка, ни пък нисичка къщурка.

boldogulunk e világban friss tej nélkül is magunk..

És gyöngyöztek a napok sorra, jöttek és mentek- és éjjelek, estek. S boldogan élte, na, ládd, életét tovább a tunya család.

Egyszer azonban Isten világa ám cudar zuhét látott s jég zúdult alá: összezúzta a kalászkodat, a levélhadat mintha szablya lyuggatta volna, biza sokat — a csálé háznak szürke-törpe cserepeit összetörte.

— Idehallgass, férjem-uram, tovább ez így nem mehet — pörölt a serény asszonyka —, új lakot kék építened! Csepp pottyant, né!, újra foszlott kalpagodra!

— Nem úgy a — felelte Lusta —, gazdasszonynak dolga mindig a ház gondja! No, szökkenj mint a menyecske, s ameddig én látlak, beste, javítsál meg mindent mindjárt

— Istenkém — szóla így Lustánka —, hálni jár a lélek belém! Hétköznapi és ünnepen, szerdán és péntek nap, azt Lustának még pallérka is hogy lennék!

Semmit nem csinált ő, nem bíbelődött, a kárral nem törődött. Az esővíz meg folyt csak, folyt csak nagy bajnak. Korhadott a gerenda napra nap, omladoztak a falak. S midőn a világra ősz ereszkedett, s egy morc napon fel hideg szél fenekedett, a kidőlt-bedőlt házikó talpig összedőlt.

A halom alól szálni valón, csupa verejték, csupa por, a pórul járt Lusta bújt elő, a botor. Csapzott hajjal kisvártatva fürge Lustánka mászott ki utána, a hoppon maradt gazdasszony. S kucorogtak csak ottan a sárguló kis réten szomorodottan, sandítottak egymásra is olykor, majd rá-rákezdték sokszor, ríttak keservesen, hogy nincsen szakállas és szarvas kecskéjük egy sem, se kötelük, se guzsalyuk már, házikójuk sincsen immár.

Szondi György fordítása

ХЕМУС**HAEMUS**

Списание за обществен живот и култура
Основано от
Дружеството на българите
в Унгария през 1991 г.

Издание на Българското
републиканско самоуправление
Отговорен издател: Данчо Мусев

Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор

Редакционна колегия:
Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,
Габриела Хаджикостова,
Дьорд Сонди, Кристина Менхарт,
Райна Симеонова,
Светослав Стойчев, Тошо Дончев

Предпечатна подготовка:
MS Mester Kft.

Печатница: iGlobe Team
Адрес на редакцията:
1097 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41.
Тел.: 216-4210

Цена на броя: 500 форинта
Годишен абонамент: 2000 форинта
ISSN 1216-2590

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok
Egyesülete

A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Muszev Dancso

Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő

Szerkesztőbizottság:
Doncsev Toso, Genát Andrea,
Hadzsikosztova Gabriella,
Juricskayné Szabeva Aszja,
Menyhárt Krisztina, Szimeonova Rajna,
Szondi György, Sztojcsev Szvetoszlav

Nyomdai előkészítés:
MS Mester Kft.

Nyomda: iGlobe Team
A szerkesztőség címe:
1097 Budapest, Lónyay u. 41.
tel.: 216-4210

Egy szám ára: 500 Ft
Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590

